

CIGÁNYFÚRÓ

KISEBBSZEMELMŰ MŰVÉSZETI ÉS KÖZERTLETI FOLYÓIRAT

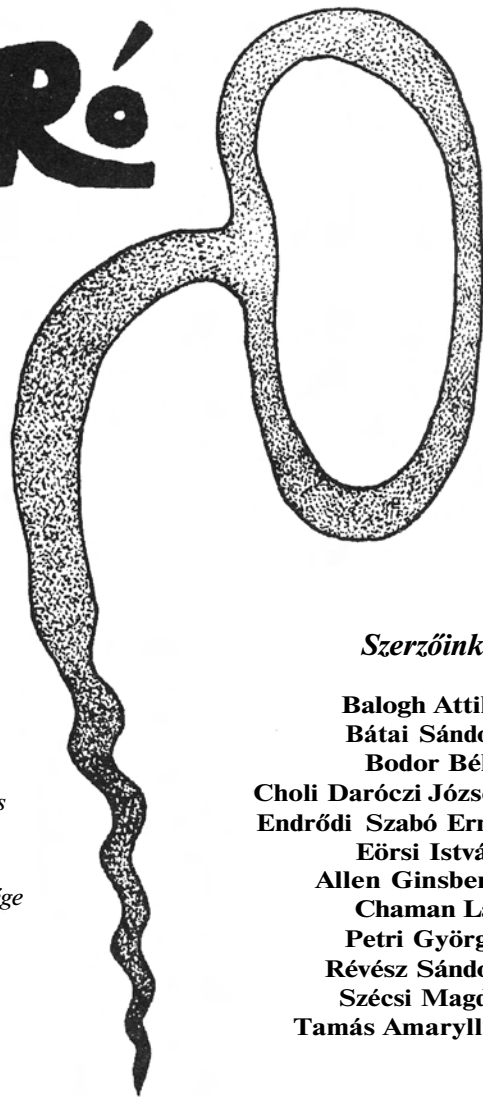
Ady Endre

NAGY DEZSŐ – ŐRKÖDIK

Örülj Magyarország, van már prókátorod a rágalmozó külfölddel szemben: dr. Nagy Dezső orsz. képviselő és társai kimondták, hogy őrködni fognak, s visszavernek minden Magyarország ellenjövő támadást. Ezt ők, mint az Országos Magyar Szövetség huszársága fogják cselekedni. Meg vagyunk róla győződve, hogy komoly emberekkel van dolgunk, s Nagy Dezső komoly hadvezér, aki tudja, hogy ellenségeinkkel szemben milyen fegyvereket kell harcba vinni. Tehát, ha ellenségeink azt mondják, hogy nincs magyar tudomány, Nagy Dezsőék csinálni fognak. Franciaországból megtámad esetleg bennünket Anatole France, hogy nincs demokráciánk, Nagy Dezsőék csinálnifognak demokráciát is. És így tovább, mert őrködni és védekezni csak így lehet, nemde dr. Nagy Dezső úr? Tehát örülj Magyarország. Nagy Dezsőék mindazt megfognák csinálni, aminek a nincstelensége miatt bántanak téged.

Budapesti Napló 1908. febr. 1.

(Lellei)

Szerzőink:

Balogh Attila
Bátai Sándor
Bodor Béla
Choli Daróczi József
Endródi Szabó Ernő
Eörsi István
Allen Ginsberg
Chaman Lal
Petri György
Révész Sándor
Szécsi Magda
Tamás Amaryllis

Szemelvények

...A tetemet egy falusi temetőfélreeső sarkában vagy egy eldugott erdőszélen hantolják el, a sírt pedig egy különös, ék alakú fejfával jelölik meg, amelynek felső végét alig venni észre, míg az alsó csaknem érintkezik a holttest fejével. Ez a szokás kapcsolódik egy napjainkra már eltűnt régebbihez, mely szerint a rokonok bizonyos idő után kiássák a holttest fejét, azt egy más helyen földelik el, a fejfát pedig az eredeti helyén jó mélyen a földbe temetik – kizárólag azzal a céllal, hogy sietessék az oszlást. A cigány hitvilág szerint ugyanis a lélek kizárólag a test teljes bomlása után kerülhet át „a Halál Birodalmába”, ahol ugyanúgy él majd, mint ahogy a földön élt. A cigányok valószínűleg meglepték környezetüket ezzel a szokással, s ennek volt a következménye a holttest felfalásának vádja...

... A költő nemcsak orvosa előtt csücsül meztelenül, aki esetleg értheti, hogy: „nekem nem motorikus, hanem pszichés kielégülés volna”, de lógófütyijét és álló esztét most már az éjszaka leple alatt az agyvelőig betakaróztattak, a komfortos ágyékúak, a kesztyűsök is fogdoshatják, nem sejtve a titkos rokont: „hogy magadat tisztán találod meg másban”. Ugyanis József Attila az idegrendszerével, a szexuális fantáziájával ölelte az ölelést vissza, mert tudta, hogy a merevedés csupán mechanikája, nem pedig oka az aktusnak...

... annyi a száj meg a fasz, / annyi az elékezés a világban, a nyál patakokban szivarog. / Annyi a Szar a világban, városok alatt a folyókba ömlik, / Annyi vizelet özönlik a világ alatt, / annyi a takony a világ ipari orrlyukában, izzadság a világ vaskarú hóna alatt, vér / szökell ki a világ melléből...

Balogh Attila

József Attila a peep-show-ban

Cigányoknál van/volt egy szokás, miszerint a gyász idején le kell takarni az asszonyok szoknyáján a lángot, ehhez képest egy ismerősöm ismerőse – szakember lévén – a haldokló gyerekek lélektanáról írta sokadik értekezését, úgy, hogy közben gyermekét várta, akinek végül isjagát esze lett.

A megokosodás kényszerében rosszul időzítette a titokkeresést, a haldoklás lelki tüneteinek lejegyzetelését, vagy egyszerűen a leukémiás gyerekek fölé hajló riporter beugatta magát az őt felmentő tudományba. Azt hiszem, hogy személyét annyira függetlenítette a munkától, hogy a benne levő magzat és az analizált gyerekek közt lévő pajkos suttagást nem vette észre, pedig pont ő teremtette a halál és az élet egyidejű jelenlétét.

Sem a Kultusz Minisztérium, sem a *Szabad Ötletek Jegyzékének* kiadója nem tudta épeszűvé megszűlni a József Attila idegrendszerű magzatot, mert a cigány asszonyok szoknyáján és a szoba-konyhába menekvő irodalomnál tart még a gyász. Tapogatják a tetszhalott csípők, tomporok hűvösét a kukkoló, nedves tekintetű hím-doktorok, s igazgatják a pártkönyv-kiadók, az agrár köhhentésű, a tiszta orrlyukú korrigátorok selymessé a versek dombjait, hegyeit.

„A legjobb, ha mindent kimondok”, ebből az ön-elárulásból feltétlenül csak az a következtethető, hogy a legjobb, ha mindent kihallgatok; ugyanis már évek óta kockázat nélkül hallgatózhatunk mindnyájan, a költő gyötört mellkasához feszítve fülünket, illetve a rágógumikhoz szoktatott nyelvünkkel – remélve a cukros híreket – már nyálazhatjuk az illetékes könyvkiadó remek papírjait, s az irodalmi bulik sokfenekű hölgyei már megfejtetik tudományos kéjjel, hogy „... sok mindent elhinne, csak azt nem, hogy kinyaltam az anyám pocsóját, de nem mertem a faszomat a szájába tenni, nehogy leharapja...”

A fertőtlenítő pszichiáterek a henyélő holtak lelkéről lesúgják a páncélt, bárki kukkolhat, nyitva a kartoték, mint a peep-show. A költő nemcsak orvosa előtt csücsül meztelenül, aki esetleg értheti, hogy: „nekem nem motorikus, hanem pszichés kielégülés volna”, de lógó fütyijét és álló eszét most már az éjszaka leple alatt az agyvelőig betakaróztak, a komfortos ágyékúak, a kesztyűsök is fogdoshatják, nem sejtve a titkos rokont: „hogy magadat tisztán találod meg másban”. Ugyanis József Attila az idegrendszerével, a szexuális fantáziájával ölelte az ölelést vissza, mert tudta, hogy a merevedés csupán mechanikája, nem pedig oka az aktusnak.

Amikor a mindenkor pornófilm-szagúak, az egyedül néma mássalhangzók megrökönyödtek a mi közös Adynk azon gondolatán, hogy „a csók nem jelent semmit”, ki is üldözték verseinek nagyrészét az irodalmi köztudatból, mint ahogy József Attila most már pártos verseit is, engedve, lökve az irodalmi szenzáció vaginaszférájába a *Szabad-ötletek jegyzékét*, prédának kitéve a falloszsárgarépát áruló zöldségkereskedők

vicceinek. A *Szabad-ötletek jegyzéke* nem vers, hanem a vers intim gyökere, „csupán” csírája a lehetséges versnek és az is maradt, mert kezdve a naccságos asszonytól egészen a Gyula-Kommunista Pártig („Illyés Gyula sem dolgozik, forradalmár, mert fél a munkásoktól”) mindenki a polgárok szombati fogdosásával vélte tapinthatónak a csendet, pedig ez az analitikus napló, s a véletlen-öngyilkos őrzi igazán. A lélek legális tudorai szabhatják immár ilyen-né-olyanná a betegség fogalmát, s a templomok veszélyes békéjéből kilökdöshetők a folytszeműek, a púposok s az egyéb nyomorékok bárgyú hada heverészni idétlenül a parókia fűvére, nehogy a testi, nehogy a szellemi megbántottság sejtse már meg a pszichikai Istent, hisz ez a vastag lábú egyetemrejárók, az izmos-seggűen ótombilba ülők, az indiszkrét-kreativitás mögé bújók, a márcsak telefonon beszélők, a cigarettázó művelhetlenségű hölgyek dolga végül is.

Hát kész a leltár, a *Szabad-ötletek jegyzékének* megszerkesztői közt senki sem várta a gyermekét, mint ahogy ettől a könyvtől sem, a posthumus peep-show-ban, az agyig s ágyépig lecsupaszított költőt.

(Átdolgozott kiadás)

Tamás Amaryllis

A KIRÁLYI KITALÁTOROK FELELŐSSÉGE

Beszélgetés Vargha Jánossal a Duna sorsáról

– A nagyvarosi vízlépcső esetleges elhagyásának lehetőségéről, annak következményeiről illetékes döntéshozók a kormány nevében még 1988-ban is olyan kijelentéseket hangoztattak, hogy a magyar kormány szavahihetőségét kétségbe vonná a szerződészegés, tehát indokolatlan a leállítás. S a MŰVET az eredeti koncepció szerint kell megépíteni, mert a Magyar Tudományos Akadémia Ad Hoc Bizottsága által készített állásfoglalás nem tekinthető megalapozottnak, mely a számítások, módszerek jellegét és körét, valamint az ezekből levont következtetéseket elfogadhatatlannak minősítette. Egyik legfőbb érvként hangozott el, hogy a csehszlovák fél ötven milliárd forint nagyságrendű kártérítési igénye miatt sem reális alternatíva a leállítás. Ahogy a napilapokban manapság olvasható különféle privatizációs ügyletekről, több milliós, tízmilliós végkielégítésekről értesülünk, csődötjelentő, bérigényekkel küszködő vállalatok vezetőinek vagy a médiumokban dolgozó közismert személyiségek felmondási bánatpénzéről, pártvezető részéről forgatókönyv írási előlegként folyósított tízmilliókról, eljátszik az ember a gondolattal, hogy a hat év alatt vajon nem osztogatták-e itt már szét akár többszörösen azt az összeget, ami miatt oly sok sírás-rívás folyt, hogy nem tudánk összekaparni, ergo: Bős-Nagyvarost igenis fel kell építeni.

– Hogy ez a játék mibe kerül, nagyon nehéz volt megmondani már akkor is, amikor a vízügyi mérnökök a terveiket el akarták fogadtatni. Állandó manipuláció folyt a költségekkel, egy teljesen mesterséges árrendszerben és bizonytalan információk közepette. Ráadásul a tervezés egyes részleteit nem lehetett tudni előre – ilyen körülmények között tulajdonképpen alig van jelentősége annak, hogy azt mondom: tízmilliárd, húszmilliárd, százmilliárd... Túl azon, hogy ezeket a számokat a hétköznapi gondolkodás egyszerűen nem képes pontosan érzékelni. Legfeljebb hasonlatokat lehet mondani: hogyha ezt nem erre fordítanám, hanem arra vagy amarra, akkor mennyi hasznom lenne belőle. Külön kérdés, hogy az ágazatok közötti harc miatt meghamisították a költségek megosztását, és az erőmű költségeinek jelentős részét más ágazatokra terheltek, hogy kedvezőbb színben tüntessék fel az egyébként rendkívül drága dunai vízierő-hasznosítást.

Az is felvetődik, hogy ha a számításba nem vonom bele az úgynevezett környezeti károkat, melyeknek egy részét lehet csak pénzben megbecsülni, akkor nagyon csúszka eredményt kapok. Mert lehet, hogy rövid távon lesz bevétel, de hosszú távon ez a bevétel sokkal kisebb, vagy egyenesen veszteséggé változik. Az egyes költségek, következmények és eredmények ráadásul nem egy helyről származnak és nem egy helyre folynak be, nem ugyanazokat az embereket érintik. Ennek következtében egy nagy-nagy költség-haszon elemzésnek megint csak nem sok értelme van, mert az egyes embercsoportok az egyes költségösszetevőkre nem egyformán érzékenyek, különösen, ha más zsebére megy ajáték.

A Szigetköz alatt levő nagy tartalék ivóvízkészletet érintő kár értékét nagyon nehéz megbecsülni, hiszen függ attól, hogy akkor, amikor erre a vízkészletre szükség lenne, akkor az ivóvíz mennyit ér; az az akkori ár a mai áron mit jelent; ennek a felhasználásához milyen beruházásra volna szükség; ez most mibe kerülne; ha ehelyett sokkal szennyezettebb vizet kellene tisztítani, mesterséges berendezésekkel, akkor az mibe kerülne; és hogy ezeket kiknek kell megfizetni – ezek mind nagyon lényeges kérdések, hogyha meg akarod világitani, hogy itt tulajdonképpen milyen költségekről van szó.

Vannak olyan vonatkozásai az egész ügynek, amelyek szerintem nem fejezhető ki pénzben, vagy ha megpróbálsz pénzben kifejezni, egészen elképesztő eredményeket kapsz. Ilyen számításokat közölt például Vida Gábor genetikus professzor abból kiindulva, hogy a vízlépcső nagyon nagy területen nagyon nagyszámú egyedet pusztít el, melyek közül sok a védett is. Ezeknek az élőlényeknek, növényeknek és állatoknak a génállománya egyedi. Az egy fajba tartozóké sokkal jobban hasonlít egymásra, de ezen belül is az egyedeké különbözik. Ezek el fognak veszni. Tegyük fel – bár ez sem igaz –, hogy tudjuk, mi volt az *agenetikai kódsorrend*, ami ezáltal eltűnt... Számoljuk ki azt, hogy a mai technológiával mibe kerülne ezeknek a genetikai állományoknak az újraszintetizálása. Hihetetlen összeg jön ki, amelyből tucatjával lehetne ilyen vízlépcsőket építeni. Ezért illúzió az, hogy található egy olyan algoritmus, aminek az elején beadom a kiinduló költségeket, és a végén kijön, hogy érdemes megépíteni, vagy nem érdemes megépíteni. Ilyen algoritmus nincs. Ezért, ha azzal érvel valaki, hogy most már muszáj megépíteni, mert már ennyi pénzt ölte bele, az vagy saját magát csapja be, vagy mindenki mást megpróbál becsapni.

A legjobb esetben is pusztán arról van szó, hogy a döntéshozó a felelősséget megpróbálja saját magáról elhárítani. Valamiféle objektív mércét keres, amire aztán hivatkozhat – objektívnek *tűnő* mércét, vagy a nagyközönség által objektívnek *elfogadott* mércét –, s erre hivatkozva saját érintettségét csökkenti.

Amikor valaki ilyen kérdésekben véleményt mond, akkor állítom, hogy ezt nem precíz kalkulus alapján teszi. Mindig valami más megfontolás áll mögötte. Ezért meg lehet vizsgálni, hogy az egyes emberek, különböző foglalkozású, helyzetű, beállítottságú emberek ebben az ügyben vajon mit, miért mondanak.

– Még az a bornírtság is elhangzott, hogy „ez szép – ez ipari esztétika” (amikor az akkori környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter 1986-ban meginvitálta a kiválságokat arra a „holdbéli tájra...”). Hogy „jelentős nemzeti értékek vannak a beruházásban mindkét oldalon, a készültségi fok a magyar oldalon elérte már az egynegyedet”, így hát valósítsuk meg, „és ez a mű érje el az eredeti célját. Azaz szolgálja a népet, az

egész országot.” Van olyan érv is, hogy a helyreállítás többbe kerülne, mint a befejezés.

– Ezek az összegek nevetségesen kicsik azokhoz az értékekhez képest, amik itt szóban forognak. Nagyon kíváncsi lennék rá, ha valaki meg tudná becsülni, hogy mennyit ér a Dunakanyar panorámája, látványa – vízlépcsővel vagy anélkül. Hogy ilyen extrémnek tűnő kérdést mondjak... De ha arra gondolok, hogy a vízlépcső által érintett területen öt-tízmillió ember számára elegendő ivóvízkészlet van... A Duna visszaterelésével pedig lehetőség volna arra, hogy a vízjárás viszonyokat helyreállítva az élőlények visszatelepüljenek. Olyan élő helynek a minőségéről van szó, amely alapvetően a vízjárás természetes váltakozásától függ. Persze, máris nagy veszteség azoknak az élőlényeknek a genetikai sokfélesége, amiket elpusztítottak az eltereléssel, meg az építkezéssel, de ez még mindig ellensúlyozható lenne, ha itt a helyreállítási folyamat megindulna.

Az egész Duna-ügy lényegét érinti, amit egy Rajnáról szóló filmben fogalmaztak meg. A Rajnán szintén egy oldalcsatornával tették tönkre a folyót. Sok párhuzam van a két folyó története között. Ebben a filmben kimondják: ha egyszer hozzányúl az ember egy ilyen bonyolult rendszerhez, mint egy folyó, akkor ettől kezdve nincs megállás, mert állandóan a hibákat kell kijavítani, amelyek újabb hibákat szülnek. És ez a logika egy teljesen mesterséges, majdnem halott, élőnek alig nevezhető csatornarendszerhez, gátrendszerhez vezet, az élet és a szépség minden jellegzetessége híján... De ebből az utcából vissza is lehet fordulni.

A természet maga is ezt akarná, ha hagynák. Amikor aszfalttal öntötték le, szigetelték le a csatorna alját a két gát között, a növények kezdték áttörni ezt a szigetelést. Az aszfalt elkezdett púposodni, egyszer csak széthasadt, és kinőtt belőle egy növény. Egy virág. S ezért 1991-ben vizet szivattyúztak a csatornába, hogy megöljék a növényeket. A természet visszahódítási kísérleteit módszeresen elfojtották. A tározó egyes részein például *bulldózerekkel taposták szét a növényzetet*, amint az megpróbált visszanozni. Tehát a növényzet és a természet visszafoglalná ezt a területet, ha hagynák. Én egyfajta kompromisszumot javasolnék, természet és ember között. A folyó egyes használatait, szerepei között kellene kompromisszumot kötni. Nyilvánvaló, hogy ebből az energiatermelésnek ki kell maradnia, mert annyira kedvezőtlen, és annyira károsít más használati formákat. A vízlépcső körüli vitáknak már kezdettől fogva ez állt a középpontjában: vajon érdemes-e itt áramot termelni? Itt valójában arról van szó, hogy vannak a tervezők, a KITALÁTOROK...

– *Úgy hangzik, mint „A NAGYKOMBINÁTOR”.*

– Ez a szó Szentkuthy Gulliver-fordításából való. Érdemes volna szó szerint idézni:

„Gulliver Lagadóban jár... (1985-ben, amikor végül is nagy huzavona után kiengedtek az Alternatív Nobel-díjat átvenni a Duna Kör részére, akkor ezt a részt elmondtam a Gulliverből a beszédemben.) Körülbelül a következőről van szó... Amikor Lagadóban járt (ez egy kitalált ország), vendégeskedett egy földesúrnál, aki a birtokán sétált vele, és mutatott valami kidőlt-bedőlt malmot, begyöpösödött, beomlott falú csatornát, és elmondta neki a történetét. Hogy egyszer csak a földesúrnak a birtokán

megjelentek a KIRÁLYI KITALÁTOROK a királyi udvarból, és rábeszéltek arra, hogy építsen a malma számára egy új csatornát, a hegyen keresztül, mert ez sokkal jobb lesz, mint az előző, így meg úgy, és még a szél is borzolni fogja a víz felszínét, és ettől több lesz az energiája... És ő, nem akart összeveszni az udvarral, és ezért belement, természetesen a költségeket neki kellett állnia, de az egész kudarccal végződött. A KIRÁLYI KITALÁTOROK rákenték a felelősséget, röhögve továbbálltak, és most másutt csinálják ugyanezt.” Írta Jonathan Swift több száz évvel ezelőtt...

Nekem minden tapasztalatom – és ezt elég nagy anyag áttanulmányozása után mondom – arra utal, hogy ez a mechanizmus működött lényegében mint kiindulópont az ilyen nagy vízi építkezéseknél, beleértve Bős-Nagymarost is. Tehát azok a professzionisták, akik azt tudják, hogy hogyan lehet az áramló vízből vilamos áramot termelni, természetesen a saját hasznuk reményében ajánlják fel a terveiket. Miután például Magyarországon Trianon óta nemigen van kedvező hegyvidéki folyó, ahol viszonylag kisebb költséggel nagyobb áramot lehet termelni, ezért a KIRÁLYI KITALÁTOROK politikai argumentumokat is varrtak az ötleteikhez. (A második világháború előtt létezett itt a Királyi Vízérőügyi Hivatal, ahol Mosonyi Emil, a nagymarosi közmű atyja dolgozott.)

Az első ilyen vízierőművel kapcsolatos politikai érv magyar vonatkozásban 1914-ből származik. Bogdánffy Ödön a vízierőmű hasznosításáról szóló könyvében fölhozza érvként, hogy a Kárpát-medencében főleg a hegyvidékeken vannak kedvezőbb vízierő-lehetőségek, ahol nemzetiségek laknak, de ezeknek a területeknek a vízienergiája az Alföldön élő magyarság gazdasági felemelkedését fogja szolgálni. *Tipikus nacionalista érvelés.* Azt mondja a politikusi füleknek, hogy ez hatalmi kérdés, és ki lehet használni a nemzetiségeket a magyarság javára. Mivel itt nagyon drága építkezésekről van szó, amelyek viszonylag hosszú ideig tartanak, és a megtérülés is lassú – sok esetben egyáltalán nem is beszélhetünk megtérülésről –, tehát meg kell nyerni a politikusokat, hogy a közpénzek egy részét a kitalátorok terveinek megvalósítására fordítsák. Ezért találnak ki politikai érveket, ezért lett Bős első számú nemzeti ügy Szlovákiában, ahol egyébként is rendkívül fogékony a politika a nacionalista argumentációkra. És meg kell hogy mondjam, Magyarországon oda kellett figyelni a környezetvédőknek, hogy a nacionalista, szélsőjobboldali érveléstől távol tarthassák magukat.

– *A környezetvédelemnek nemcsak ökológiai vonatkozásai vannak...*

– A természetvédelem esztétikai és érzelmi oldala nehezen választható el. Hiszen épp ez az egyikjellegzetes, tipikus hatása a technológiáknak, hogy az embernek a természettől függő kultúráját, művészetét szétrombolják, minek következtében egy egészen másfajta ember kezd kialakulni. Én ezt nem szeretném elfogadni.

– *Hogyan emlékszel vissza arra a napra, arra az ügyrendszertésre, amikor Südi Bertalan országgyűlési képviselő indítványát a népszavazásra vízlépcső-ügyben visszavonatták, olyan indoklással (s ezt maga az igazságügyminiszterjelentette ki), hogy „azt az Elnöki Tanács rendelheti el”. Holott az Or-*

szágyulás maga is elrendelhet népszavazást, nem kell az Elnöki Tanácshoz fordulnia. Dehát a legfőbb szuverén testület döntése ellen akkor aligha volt elképzelhető jogorvoslat.

– Abban az adott helyzetben a népszavazás szükség-szerűen az egész rendszerről való szavazás lett volna. Eszt nem akarta a kormányzat vállalni. Ezért népszavazás nélkül maga függesztette föl az építkezéseket. Talán jobb lett volna ragaszkodni a népszavazáshoz, bár ezt eléggé nehéz megítélni.

– Ha mégis elrendelték volna, milyen eredményre számítottál volna?

– Nem azért támogattam annakidején ezt a népszavazásra irányuló kezdeményezést, mert úgy gondoltam, hogy itt a döntés egyértelműen az lesz, hogy ne legyen vízlépcső, hanem azért, mert úgy gondoltam, hogy több joga van egy országos referendumnak dönteni erről, mint néhány embernek a színpalak mögött, vízügyi érdekek alapján.

– Pedig egészen poétikus érveléseket is megkockáztatott Maróthy László, miszerint „olvasmányélményeiből emlékszik rá: amikor az Eiffel-torony épült, Maupassant értelmiségi társai-val kivonult Párizsból, mert nem bírta elviselni a látványt. S ha valaki ma Párizsba elmehet, ha nem is az első, de valamelyik útja az Eiffel-toronyhoz vezet.”

– Egyrészt az Eiffel-torony tényleg eléggé ronda. Nem tudom, hogy kinek tetszik – csúnya vasszerkezet. Ugyanakkor az Eiffel-torony sokkal kevesebb kárt okozott a környezetnek. Mondjuk, olyan kérdést is föl lehet

tenni, hogy mi okozott nagyobb kárt: a Gulag emberirtása vagy a Lenin-mauzóleum a Vörös téren? Nézzük meg, hogy melyiknek a felépítése hány élőlény kiirtásával járt? A vízlépcsőrendszer esetében élőlények millióinak az elpusztításáról van szó.

– Mennyiben változott meg a rendszerváltás után a Művel kapcsolatos hivatalos álláspont? És milyen lett a Duna Kör viszonya az új kormányhoz?

– Különböző felfogások vannak, hogy az új helyzetben, amikor a nép választott kormányzatot, és itt a jogállam felépítése folyik, akkor azok, akik a totalitárius diktatúrával szembenállva próbálták a Dunát védeni, most milyen álláspontra helyezkedjenek. Én azon az állásponton voltam – és ezt sokan osztották –, hogy nekünk föl kell használni ezeket az új lehetőségeket, tehát mi magunk dolgokon, hogy hajogállamban szokásos eszközökkel próbáljuk ezt az ügyet továbblendíteni.

– De hiszen a környezetvédők eszközei addig sem voltak törvénytörők, nem? Vagy a színpalak mögött valamiféle iszapbirkózás folyik ma is?

– Régebben volt egy nagyon jelentős szembenállás az egész rendszer politikájával szemben – érdemi kommunikáció híján –, itt viszont egyfajta lobbizás folyik. A környezetvédők, a politikai arénában megjelenve – nem mint párt, hanem mint pártokkal kommunikáló szervezetek – végül is képesek voltak elérni azt, hogy a Duna-mozgalom törekvéseinek megfelelő magasszintű döntések jöttek létre Magyarországon, beleértve a par-

lamentnek az ügyben hozott határozatát. Rögtön az első szabadon választott parlament megalakulása után született egy határozati javaslat, aztán elkezdődött az ügynek a lassítása, szétzilálása, összezavarása. De mégis el lehetett érni azt, hogy 1991 áprilisában kimondta a parlament: *egyetlen részét sem óhajtjuk üzemeltetni ennek a beruházásnak*, és új elvek, új fontossági sorrend alapján – ahol a környezetvédelem és az ivóvízellátás első helyen szerepel – kellene a folyó sorsáról megállapodni Csehszlovákiával. Már ebben az időben is elégszámú nyomasztó nehezedett a politikusokra, a kormányzatra a vízügyi ágazat részéről, s ez az egész folyamatot lassította. Közben Szlovákiában az eltérő politikai fejlődés miatt sokkal gyengébb mozgalom alakult ki, bár ez ellen is nagyon durván tudott fellépni a politikai rendszer már a „bársonyos forradalom” után. Ez tette lehetővé, hogy az úgynevezett *C-variáns*, az ideiglenes megoldás felépüljön. A lényeg az, hogy sikerült elérni, hogy a két ország közötti jogvita az ilyen szintű jogviták eldöntésére alkalmas intézmény – a *Hágai Nemzetközi Bíróság* – elé kerüljön, közben számtalan huzavona folyik olyan részletkérdésekben, amelyek eléggé nehezen érthetőek a közvélemény számára. Iszapbirkózásnak nevezném, amikor például véget nem érő vita folyik arról, hogy amíg a szlovákok nem hajlandók több vizet adni a Dunába, addig a Szigetközben pusztuló növényeket hogyan lehetne menteni, hogyan, milyen módszerekkel lehetne lassítani a pusztulást? A vízügy ezt természetesen úgy akarta elérni, hogy a vízlépcső-rendszer egyik magyarországi föléletésményét, a dunakiliti duzzasztót helyezték üzembe ezzel az ürüggyel. Ezt nem lehetett megengedni ennek külpolitikai, jogi, ökológiai és egyéb kockázata miatt. Ezért született egy olyan javaslat, hogy akkor már inkább szivattyúzzanak. Ezt azonban különböző érvekkel, ürüggyekkel máig elszabotálták.

Tehát nagyon elment a dolog ilyen „apró” részletkérdésekbe. Az volt a tapasztalatom egyébként, hogy a politikusok nem mindig ismerték föl, hogy micsoda hazugságokat tálnak eléjük a vízépítő mérnökök, vízépítő funkcionáriusok. Amikor én ilyen vitákon részt vettem – például a Környezetvédelmi Bizottság ülésin –, ezekre mindig rámutattam.

– *Arra, hogy hogyan próbálják a politikusokat manipulálni?*

– Ebben az ügyben egyrészt olyan cinikus emberekkel találkoztam, akik anyagi érdekeiktől vezéreltetve elképesztő módon tudnak a szemedbe nézve hazudni, és ez mindig rendkívüli élményt váltott ki belőlem. Másrészt megtapasztaltam azt a politikai mechanizmust, ahol a döntések valódi hatóhelyétől, valódi érdekeltjeitől rendkívül távol – nem a döntések *lényegi elemei* alapján – születnek a politikai megegyezések. Ez egy *rendkívül felelőtlen rendszer*.

– *Pedig a „szakértő kormány”, a „szakértő politikusok”, a „szakértő képviselők” – a választási kampányok kedvelt kijelentései.*

– Ez egy ideálkép a politikusokról, de a politikusok nem ilyenek. Az egész világ, az egész politika egy önmagába visszatérő, önmagát gerjesztő gazdasági növekedésnek a *lázában* ég. És ez uralja a politikát. A politi-

kusok döntései mindig egy aktuális, aznapra erőtér ere-
dője mentén helyezkednek el, nem eszmék, erkölcs, magasztos célok szerint.

– *Úgy tűnik, hogy egy politikus, vagy egy befektető ebben az ócskapiaci alkudozásban nem annyira a józan észére hallgat, nem a szóból ért, hanem inkább a demonstratív tettekből. A GLOBAL 2000 környezetvédő csoport akciójára gondolok, akik tiltakozásul az osztrák fővállalkozó asztalára helyezték a bűzös haltetemet, hogy lépjenek vissza az erőműépítéstől. Ez hatásosabb módszer, mintha kijelentjük, hogy „a világ ökológiai rendszere van veszélyben”? Lehet ez is egy módszer?*

– Nem tudom. Van olyan mozgalom, amelyik többet ért el: például a *Loire*-nak egy egészen jelentős szakaszát sikerült így megmenteni; vagy Tasmaniában a *Franklin-folyót*; a Duna kérdése még eldöntetlen. Itt két, hosszú távon viszonylag stabil megoldás képzelhető el. *Az egyik* a vízépítő-folyószabályozó logika betetőzése, vagyis *az eredeti tervek szerinti megépítés*, amelyik ugyan teljesen tönkretesz a folyót, de legalább a saját fenntartását ki tudja fizetni, és még egy kis pénzt is hoz a konyhára. Természetesen soha nem képes visszafizetni az okozott károkat, sőt, a beruházás költségeit sem. Egy másiknak nevezett, de valójában politikai kompromisszum esetén, egy ilyen se-hal-se-hús megoldásnál az áramtermelés is kicsi, és a természet se lehet segíteni. Csak a politikai presztízs maradna meg. Ennek semmi értelme sincs. *A másik*, viszonylag stabil *megoldás* az eredeti tervek megvalósítása helyett egyfajta *visszatérés egy természetesebb folyógazdálkodáshoz*. Nagyon régóta szorgalmazzuk, hogy a magyar kormány készíttesse el ennek a terveit. Ez következett a kilencvenegyes áprilisi parlamenti határozatból, mert erre vonatkozó komoly szerződésajánlatokat kellett volna tenni a csehszlovák félnek. Mind a mai napig nem sikerült elérni, hogy egy *tervszintű elképzelés*, koncepció létrejöhessen. Közben az úgynevezett *Dunai Rehabilitációs Iroda* már több százmillió forintot elköltött a nagy semmire...

– *Hallani olyan „környezetvédő” szervezetekről is, amelyek az építkezést támogatják.*

– A hatalom kitalált egy manipulációs technikát: létrehozott *álkörnyezetvédő, áltársadalmi szervezeteket*. Az egyik ilyen volt a *Vásárhelyi Pál Társaság*, amit maguk a vizesek alapítottak, de mint társadalmi egyesületet adtak el. Most is van ilyen, a *Reális Zöldek Klubja*. Ezek el-lenszervezetek, amelyeket a mögöttük álló gazdasági körök támogatnak.

– *Milyen célból?*

– Hogy fellépjenek a zöldek nevében, a környezetvédelem nevében –, de az ellenkezőjét képviseljék.

– *Mosonyi Emilt most hazahívták, úgy tudom. Ki ő, és mi lehet a szándéka a kormánynak vele? Miben segít?*

– Mosonyi Emil világéletében abból élt, hogy vízierőműveket tervezett. Egy technológus, akit tudósként reklámoznak. Ugyanúgy viszik körbe, mint *Teller Edét*. Aki megmagyarázza a kisiskolásoknak, hogy „együtt kell el-nünk a sugárzással. És csak figyeljétek és jegyeztek.”

Zamárdi–Budapest, 1994. július 12–14.

Hármaskép I.

Bodor Béla

„A nevek kijavítása” ciklusból

EGYRE TÁGABB

*körökbe rendeződnek
az emlékezet tereptárgyai
ahogy a megbolygatott rétegek
újraülepszenek Igen különös*

*adottságokkal rendelkező tér-
darab ez amelyben egy pontban van
minden mégis ha reggel elindulsz
a nehéz ólomkristály kelyheken*

*kimetszett fehérén zöldessel vagy
a bíborfelületen vízszínűvel
váltakozó mintázattól és végig-
gyalogolod a délelőtti majd a*

*délutánt is sokszor álmodból riadsz
arra hogy egy polccal lejjebb értél
ahol hősies testtartásba fagytak
a sárkányok a teáscsészéken*

*és a tajtékköbőlfaragott szivar-
szipkán felborzolt szőrrel acsarkodnak
a sebzetten két lábra ágaskodó
medvére a vadászok vérebei*

*A bolyhos halinakötésű könyvek
közül sorra kiszorulnak a festett
indiánok csak krétábólfaragott
totemoszlopuk merev szentsége áll*

*a romló cserearányok dacára
amíg egy kéregpapír rekeszben
szét nem morzsolja valami nehéz
tárgy A röpképes repülőmodell*

*is elporlik a padláson meg sem
lehet találni mikor a szállító-
munkások tapintatosan de mégis
türelmetlenül húzódnak külön*

*csoportba és nem igazán értik
hogy is emelhetnék a teherautó
platójára akár gurtnikkal is
az üres házban leüledett*

*súlyos levegőt Csak egy idegen
macska rohan ki mely évek óta itt
bujkál és förtelmessé rondította
piszkával a gyékényszövedéket*

„Az ismeretlen nevek” ciklusból

A FESTETT INDIÁNOK

*félkörben állnak
a rakétakilövő állvány előtt
A rizsesdoboz celofánablakán
látszanak a bent futkározó hangyák*

*Elhagyottan állnak aprócska
körhinták hullámvasútjaik
a csúzda és a Hangyavidámpark
többi komolytalan játékszere*

*Érettek már az igazi kalandra
A szikraeső és a robbanások
visszhangja felriaszt egy madarat
Állítólag búbos (vagy bűdös-) banka*

*

SÁPADTARCÚAK IS

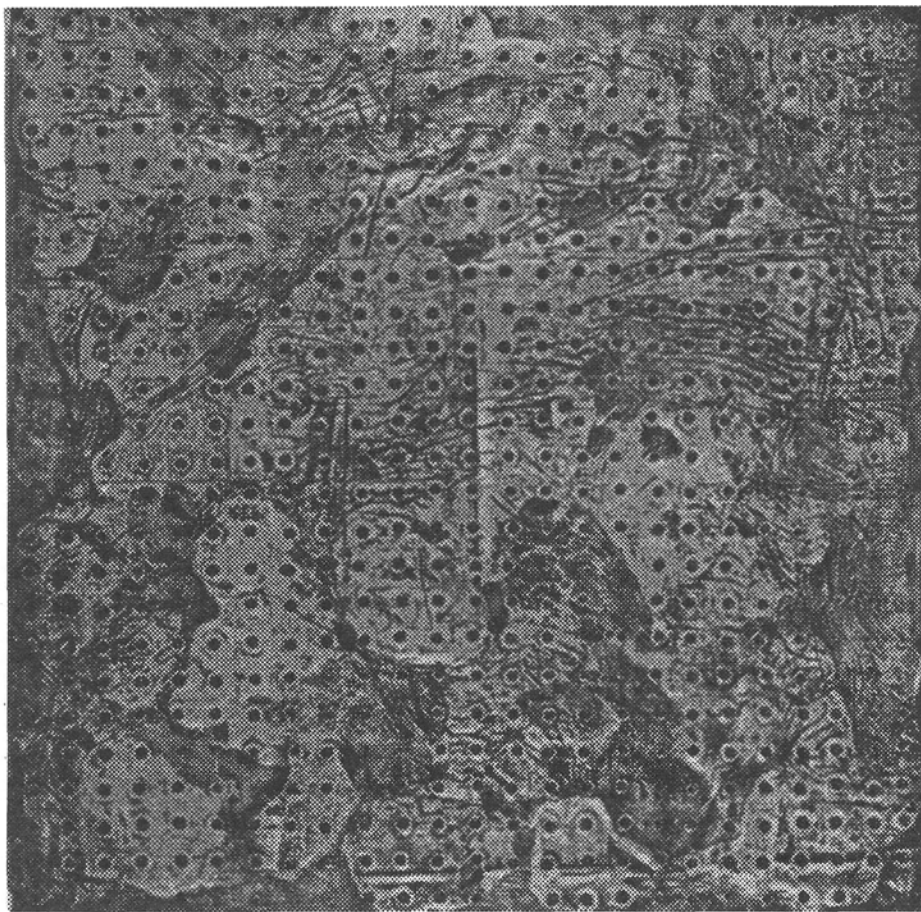
*készülnek néha
műanyagból Aránylag könnyű őket
alakzatba állítani Van lovuk
és közlekedési eszközeik*

*A kisiparosjócskán fel is szokta
fegyverezni őket De arcukat
nem festi ki Vonásaikat nem
formálja meg föld eső napsütés sem*

*

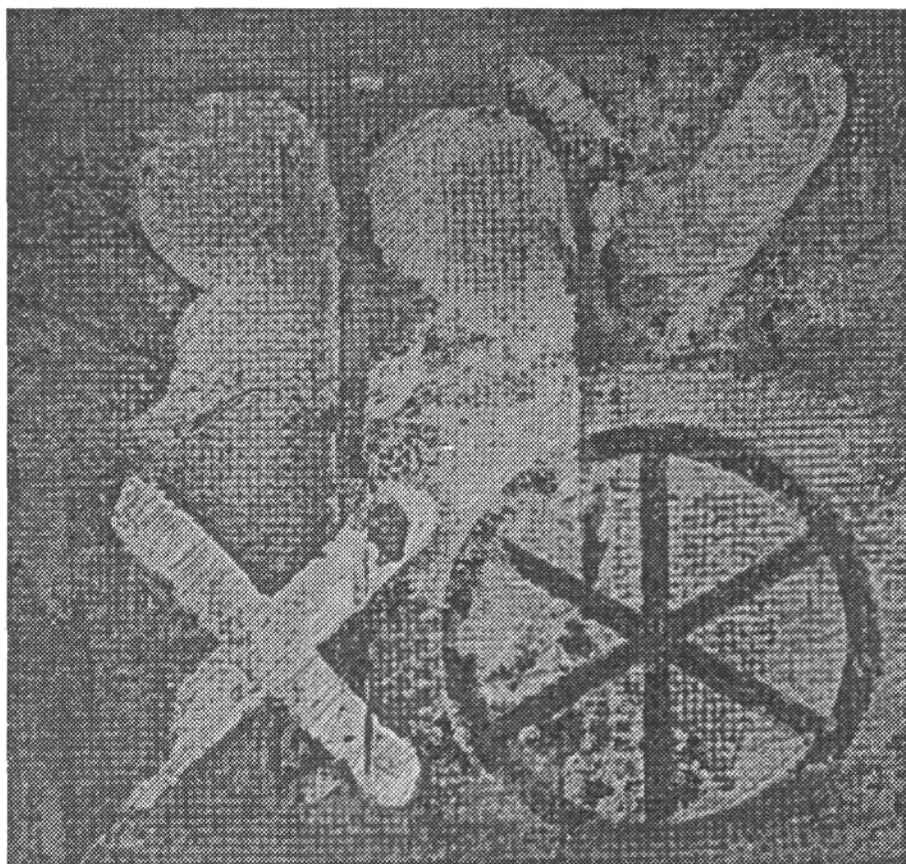
Hármaskép III.

RÉTEGEK I.
VEGYES TECHNIKA
FAROSTLEMEZ
13,5 CM X 13,5 CM
1993

PONT I. – RITMUS
50 CM X 50 CM
VEGYES TECHNIKA
FAROSTLEMEZ

Petri György

A világ folyása

(Allen Ginsberg egy verséről)

Nos, a sors úgy hozta, hogy ma megint nem jutott eszembe semmi értelmes a taglalandó versről – meg annyi politika, patika, kánikula is van a világon –, hogy csak azt mondhatom: bízzunk a *lapzárt*a ihlető erejében: vagyis – most lefekszem aludni, de a gépet bekapcsolva hagyom. Hadd zümmögjön álmosítóan és lelkiismeret-furdalón. (Ha nagyon furdal és kevésbé álmosít, még mindig kikapcsolhatom.)

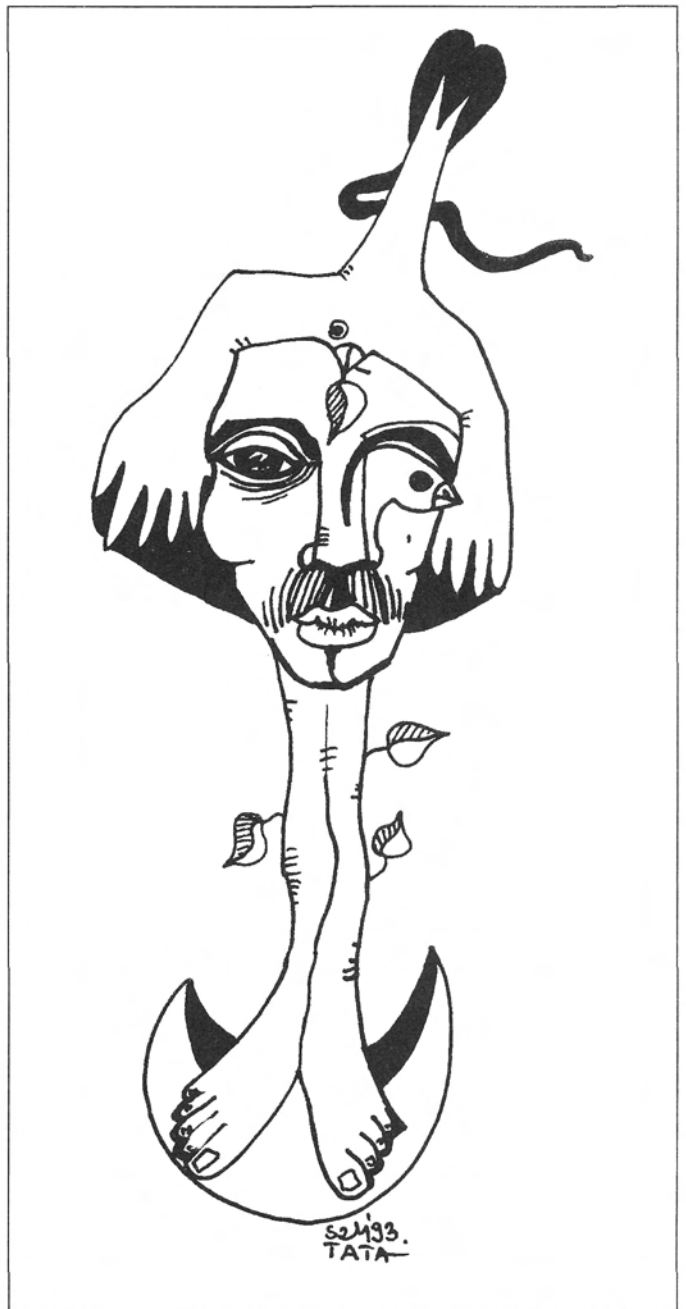
Vajon számítógépen írt-e Allen hetvenháromban? Nem valószínű, akkor még eléggé csóró volt. Csak a versei *hosszából* gondolom (immáron másnap). Mert neki még a rövid versei is (mint például ez) hosszúak; vagy mondjuk inkább: nagy lélegzetűek. De lehet, hogy ez csak a whitmani, sandburgi hagyomány; a nagy amerikai monstruozitás. (Még az Európa-buzi Ezra Pound is mekkora szófosó volt!)

Nehéz megmondani, miért is tetszik annyira ez a vers (már amikor nem untat, vagy éppenséggel taszít). Az első három sor – a címet véve első sornak – azzal a nem túl meglepő információjával szolgál, hogy túlnépesedett bolygónkon nem kis számú genitália, vagy annak is számítható szerv erektál, lucskosodik. (Ha épp nem kornyad – tenné hozzá a vers korosodó olvasója, de hát ez mellékes: a pontosítás is, az olvasó is). Bár a harmadik sorban – „*annyi az élélézés a világban, a nyálpatakokban szívárog*” – van valami originálisan amerikai: a kis mennyiségek *összeadására* gondolkok, amiből a nagy *leg*-ek lesznek, a Guinness-rekordok. (Chicagóban a függetlenség napján 130 mérföld virsli, 46 köbméter mustár és annyi sör fogyott, mint a Niagara három órányi vízhozama; a Cégünk által hetenként eladott cipőpertlik összekötözve háromszor körülérnék az Egyenlítőt stb.) Költőnk ezt a jellegzetes automatizmust esztétikai értéké konvertálta: negatív esztétikai értéké. Mert hiszen élélézni kellemes, de elképzelni, hogy a világban – mondjuk – másodpercenként 122 ezer orgazmus zajlik, vagyis *n* liter sperma ürül és így tovább – ez nagyjából annyira étvágygerjesztő, mintha eléd tesznek egy hat méter átmérőjű tükörtojást.

Az *annyi* (az eredetiben: *a lot of*) a poétikai kulcsszava ennek a versnek. Majdmindegyik versmondattal – lélegzetvétel – ezzel a mennyiségre utaló szóval indít: *Annyi!* Vagyis oly megszámlálhatatlanul, felfoghatatlanul sok segg, pina, szar, vizelet, takony – igaz, ez utóbbi már a *világ ipari orrlyukában* (vagyis: vigyázat! innen kezdődik a jó öreg beatnik-újbaloldali társadalomkritika) van a világban, hogy végül is az egész: *nem érdekes*. És milyen elegáns a vers szerkezete: a boldog mocskos szájú profán *örömóda*-persziflázs (Basszuk egymást millióan, tírarára, tíraram!) *észrevét-*

lenül megy át a látomásos kultúrkritika hóseási átkai-ba. Ez az észrevétlenség a nagy esztétikai trükk: itt mutatkozik meg a durvaságok és nagyotmondások mögött az igazi költő. Meg az utolsó rideg, orvosi tárgyilagosságú ellenpontjában az áradó retorikát kurtán berekesztve:

„*Dizentéria, otthontalan milliók, üres lelkek, megkínzott szívek.*”

Allen Ginsberg

ANNYI A SEGG A VILÁGBAN, ANNYI A PINA

Under the world there's a lot of ass, a lot of cunt

*annyi a száj meg a fasz,
annyi az élvezés a világban, a nyál patakokban szivárog,
Annyi a Szar a világban, városok alatt a folyókba ömlik,
annyi vizelet özönlik a világ alatt,
annyi a takony a világ ipari orrlyukában, izzadság a világ vaskarú hóna alatt, vér
szökell ki a világ melléből,
végtelen könny-tavak, hányástengerek áradnak hemiszférák között
özönlenek Szargasszófelé, nyúlt olajos rongyok és fékfolyadékok, emberi benzín –
Annyi a kín a világban, eltört combok, fekete hajban égő napalm, foszfor, könyököt csontig evő
óceánt szennyező rovarirtók, műanyag-babák sodródnak az Atlanti Óceánon át,
Játékkatonák hemzsegnak a Csendes Óceánon, B 52-es bombázók szennyezéscikkokkal és ragyogó villanásokkal fojtogatják a dzsungel
levegőjét
Távirányított repülőgépek zúgnak el terraszos rizs-földek fölött, fűrtös gránátokat potyogtatnak, gipsz-sörétet permeteznek a húsba,
sárkányfogú bombák és tűzkocsonyák hullnak szalmatetőkre és bivalyokra,
tüskés srapperekkel lyuggatva át a kalibákat, a lövészárkokat fűtőgázzal mérgezett lőpor tölti meg –
Annyi a kiloccsantott koponya a világban, összezúzott láb, kimetszett szemgolyó, levágott ujj, széttört állkapocs,
Dizentéria, otthontalan milliók, üres lelkek, megkínzott szívek.*

Eörsi István fordítása

1973. április

Allen Ginsberg

KATTYIJ E BUL ANDEJ LUMA, KATTYIJ E MIZH

*Kattyij o muj thaj o kar,
kattyij o velino andej luma, o chungar sar paji shipetyol,
Kattyij o Khul andej luma, tela le forura andel abura
shordyol,
kattyij muter shordyol tela e luma,
kattyij e lyim ande la lumako, industuno nakh, truposke
paja tela la lumake sastrune-thaka, rat
biagoreske asva-paja, shanglximoske dariji shordyon
mashkar le hamisferi
shordyon karing o Sargasso, kérne pake ulejale tramci thaj
tordyimasko uloj, manushano petrolo
Kattyij e dukh andej luma, phage pulpi, kale balend phabi-
lo-napalmo, fosforo, kuja zhi kaj o kokalo xalo
dánja melyardo bungares mudardo, najlonicka papushi
shordyon pa o Atlanticko Darija pherdal,
Khelimaske inkeste khelenpe pe e Bimujeski Darija,*

*B-52-enge bonberdine melyardine trafonca thaj fimlale
strafenca tasaven le dzhungelosko ajero
Dural zhutime sastrune chiriklya bashon pe le herozutne
phuva, thuvale granata peraven, varoiske-plombura rispín
ande o mas, bengenge dandutne bombi thaj jag-zumi shordy-
on pe le sulumane khera, thaj pel biholura,
kanrale shapnelonca xuvaren le kolyibi, le phurdinenge
shancon thuvesa pheren, mirgome praxosa pheren –
Kattyij le avri maiadé shere andej luma, phagerde punre,
avri shinde jakhengo udod, tele shinde naja, phagerde falki,
Zhundy; bi khereske shel miji, shushe jile, phagerde duhu-
ra.*

1973. ande o aprilo.

Pej romanyi shib boldas les:
Eörsi István fordítása alapján: **Choli Daróczi József**

Endródi Szabó Ernő

ÁLOMLEVES-RAGA¹ AVAGY A KETTES SZÁMÚ KIVONULÁS

[belizariosz— in memoriam Ezra Pound]

nézd urusalimát²
és gilgamest a roppant időtáncost
nézd észagilát³ a birodalmi halál héttornyú
városát nézd!
vedd
fékezd meg!

a városokat
a táncot

vedd magadhoz a vadkeresztet és hierodrogot az öreg ácsot vedd magadhoz
a kulcsot és a mákot építs bárkát vess keresztet a lábnyomokra és a
versromokra hagyd el a várost az úton a kappadókiai úton hol ádáz
gombanesz és szélpercenet a babiloni nászban a balkáni úton ezer mérföld-
del az igazi történetek háta megett hol együtt vagyunk a papagájos lázban
a birodalmi táncban !fékezd meg! nézd az időben hogy forog századokon
átpörög; kirekeszt és bezár ez a sápadt város tündöklő belizár⁴; vedd a vad-
keresztet és a bizánci röögöt vesd be a kertet hírből hallottjótéteményekkel
misztikus gabonamagvakkal az idő így is úgy is kicsírázik koromszín teste
kalappal vagy anélkül szokványosan mint nyálkás eső az ablakon
bekúszik: lassú és komorfekete isten csuhás és szőrös roppant időisten a
balkáni est édeskés melaszában hol együtt didergünk a papagájos lázban
forog és énekel a parttalan körben a helynélküli pontban a papírlap
fehértéglében rejtező korom-dimenzióban ahol belénkszeret a;

miként felhők függönye legördül a sivatagi est; kihalt kert az eső
melyben tavakfáradt patakok vize ködbikák imbolyognak hó szökik őszi
hold és fenyvesek úsznak loppal tova csobogva porszínű folyamokba'
európában vagyunk európa megapolisában európa garnizállójában hol
a száraz és konok angolszász isten lapos és porlepett mongoloid isten forró
és papagájlázás pannónia-isten nedves és szomorú oroszország-isten sápadt
és drótszívű bizánci isten utazunk a korom-éjszakában egy parttalan kör
éjszakájában a szívnagyobbodásos balkán sűrű melaszában utazunk forró
papagájlázban a korom dimenziójában barbár húhóban fölkoncolt légiók
betemetett emlékek romok oszlopfők és temetetlen tetemek felett hömpölygő
porfolyamok mentén hol egymásba-futnak a macskaléptű a surrogó utak;
ó amerika végtelen hómezői és szibériai szupermarketek jég köntösében
fenyőtű álszakállban hűvös betonsilók és hallgató aszfaltkutak; utazunk
a színtelen álom szédületében egy távolsági buszon az álomleves-raga
hosszúszerű énekében « két imitált utazás között egy vakrepülés világtalan
repülőgépén én és ő és én és ő » mákonyos közelségben az illatozó ékhez
susogó időelevátorok lehelletében: egy arc **bemixariov** arca benne sajátos
szemhéj előrebökve a bot sötétjében mint gyulladáshos béna sárhányólemez;
vedd capoudiát⁵ vedd ceutát⁶ a fehér papírvárost gáncsold el a hóhért
a roppant időtáncost karold föl a nagybeteg a letagadott kérdőjeleket az idő

így is úgy is kicsírázik koromszín teste kalappal vagy anélkül szokványosan mint hajlékony és nyálkás eső retinádon megül pórusaiba fészkel mint a rüh bőröd alá mászik; vedd magadhoz a szentségetfehér leplében ádáz bizánci bot; hagyd trónján a vandált⁷ és hízelegni a sanda trákot⁸ kirekeszt és bezár ez a sápadt város hol surrogó küllőneszre fülel iustinianos⁹ vess keresztet a lábnyomokra a templomokra a vadfügére és a citrusokra; magasabb szárnyalással az ehető dolgok rothadó zsuppok forró kőketrecek az uránzabáló csonthárfák a hippodrom¹⁰ képlékeny törpéi s a mezítlábas akáciaerdők felett; vedd magadhoz hierodrogot a szelíd ácsot vedd magadhoz a kulcsot és a mákot nézd a meggy bíborát az augusztus sárgáját ahogy elborít egy örült lepkepárt fölborult pillék az évszakok mögötti nyárban a karcsú az illatos az édenifahéjdárdák villogásában hol hat meztelen tán-cosnő egy vörös színpadon és kémények ritkásfüstje amint ellenfényben átvillan fölöttük az egyszeri az utánozhatatlan fecske itt a Nap lángja illatozik és a szerelmes föld körül itt mindenfa lombja csupa zöld két lépés még és ideérsz és a szemem közé nézhatsz;

befalazva az időben kifaragva kőben mozdulatlan kockakőként a végtelen útban befalazva a bizánci kútban;

vedd magadhoz a kulcsot és a mákot; a kaput dús noha¹¹ nőtte be érdes és dús noha túl habos és túl permeteg ahhoz hogy elsöpörhesd; magasabb szárnyalással a noha tajtékos erdeje felett noha merőlegesen és fölfüggesztve a létben az idő papagájketrecében ferdén és függőlegesen a balkáni éjben;

amikor kinyitom az időt és kilépek belőle ezüstös szűz; szényitom a barackmagot kiveszem a benne röpködő rigó szemét és kinyitom és kilépek belőle talpig nyúlpáncélban torzonborz szőrvértezetben dült angyali dárdámmal hejhajkardlapommal amikor kinyitom az időt és kilépek belőle ezüst hölgycipőben füst-tiarában utazom egy csónakos tájban a korom dimenziójában ahol belémszeret a halál¹²

JEGYZETEK

- ¹ Ősi indiai műforma, körülbelül: himnikus lejtésű, énekelt, melankolikus dallamvilágú alkotás.
- ² Jeruzsálem (főltehetően) protosémi neve az archaikus kor kezdetén.
- ³ A legelső sumer városok egyike, föltételezések szerint Bab-ili elődje, ahol a hétlépcsős világtorony épült.
- ⁴ Illír–szláv származású bizánci hadvezér – korának katonai kiválósága – , akit a saját hatalmát féltő Iustinianos megvakított, földönfutóvá tett, majd röviddel halála előtt „rehabilitált”. A források egy része mélyen humánus, már-már gyermekien tiszta lelkű, jóhiszemű embernek írja le Belizárt, más tudósítások szerint mindenre elszánt ravasz cselszövő, aki azonban a döntő lépés előtt mindig visszariad.
- ⁵⁻⁶ Kora középkori városok, Belizár észak-afrikai hadjáratának színhelyei.
- ⁷ Geilimer, az észak-afrikai vandál állam királya, aki szembeszállt a bizánci expanzióval.
- ⁸ Theodosius, Belizár fogadott fia, kisstíli kalandor, aki előbb a hadvezér feleségének, utóbb az öregedő Theodora császárnőnek volt a kegyence és szeretője, s akit a növekvő befolyására féltékeny udvaroncok (főltehetően) megmérgeztek.
- ⁹ I. sz. 527–565 között bizánci császár.
- ¹⁰ Tömegszórakoztatásra épült aréna és lóversenypálya, ami egyúttal a politikai-közéleti szerepet is betöltő „kékek” és „zöldek” szervezeteinek afféle székháza is volt.
- ¹¹ „itt az idő most vagy noha”
- ¹² „mely szemembe néz erősen lábamhoz hever és halkán énekel mint hosszúszerű különös állat melyjótékonyan átszövi az életet a hiábavalóságfényével a halál – mely kitárja magát a korom dimenziójában a halál – mely megmutatja arcát minden ölelésben a halál – melyben eljutok az Egy-ig”

A csönd ára

A múlt esztendő októberének tizenhatodik napján reggeli és ebéd közt félúton két bolgár ököltre ment egy cigány gulyással *Cserganovo* falu határában. Arrajárt egy cigány házaspár, *Angelina Angelova* és *Nikolai Angelov*.

Közbeléptek, szétválasztották a kakaskodókat, próbálták kissé lehűteni őket. Mire a hír a faluba érkezett, a házaspárt mondta felelősnek a verekedésért. A polgármester kapta magát, félreverte a harangot. A harangszóra összefutott ötven-hatvan férfi, ötven-hatvan ásó, fejsze és csákány, s megindultak a cigánytelep felé. Egy különutas önkéntes cigánygyerekeket kergetett motoros nyírógéppel. Először *Andrei Georgiev Atanaszov* házában dolgoztak. A tetőcserepeket összetörték, szétdobálták, a kéményt lerombolták, ablakot, ajtót összetörték, széket, ágyat kidobáltak.

Ahmed Aszanov Mehmedov háza következett. A berendezést: tévét, rádiót, hűtőszekrényt, ruhásszekrényt, ágyakat darabokra törték, a kerítést és a balkont lerombolták. *Aszen Jovcsev Penev* háza volt a harmadik, abból csak romok maradtak. *Gospodin Jovcsev Penev* házából ellopták a szőnyeget és a faliorát.

Négy-öt rendőr szemlélte türelmesen a pogromot. A cigánytelep lakóinak nagy része elmenekült. *Ivan Bahvarov* autóval követett az úton két menekülő gyereket, a tizenegy éves *Szaso Vencsev Penevet* és a tizenhárom éves *Maria Vencseva Penevet*. Lassan hajtott a loholó gyerekek mögött és a lábukba lőtt.

A pogromozó gyülekezet ekkor feloszlott, néhányan *Hriszto Kusev* polgármesterrel beültek a kocsmába, hogy megünnepeljék a sikeres pogromot.

Este tizenegy órakor újabb sikeres akció kezdődött. *Ivan Bonev* vezetésével egy csapat férfi betört a délelőtti verekedést megzavaró *Angelov* házaspár házába. Kerítés lerombolva, kutya oldalba rúgva, ajtó berúgva, ablak betörve, az ablak alatt alvó három gyerek szilánkszörrel megszórva. A házaspárt, a három gyereket és a két másik jelenlévő rokont megverték és kidobták a házból. Odakint *Nikolait* farudakkal verték, *Angelinát* összerugdalták. A gyerekek még két hónappal később sem tudták sírás nélkül előadni a történeteket.

Angelinát körülbelül száz métert vonszolták az utcán. *Vencseszlav Petrov* azt javasolta, vigyék *Angelinát* a folyópartra, és ahányan vannak erőszakolják meg. *Angelina* sírva ismételte, hogy terhes. Közben egy rendőr a folyóhoz igyekvők legnagyobb fölháborodására kivette körükből *Angelinát* s *Nikolait*, és az autóján a polgármesteri hivatalba szállította őket.

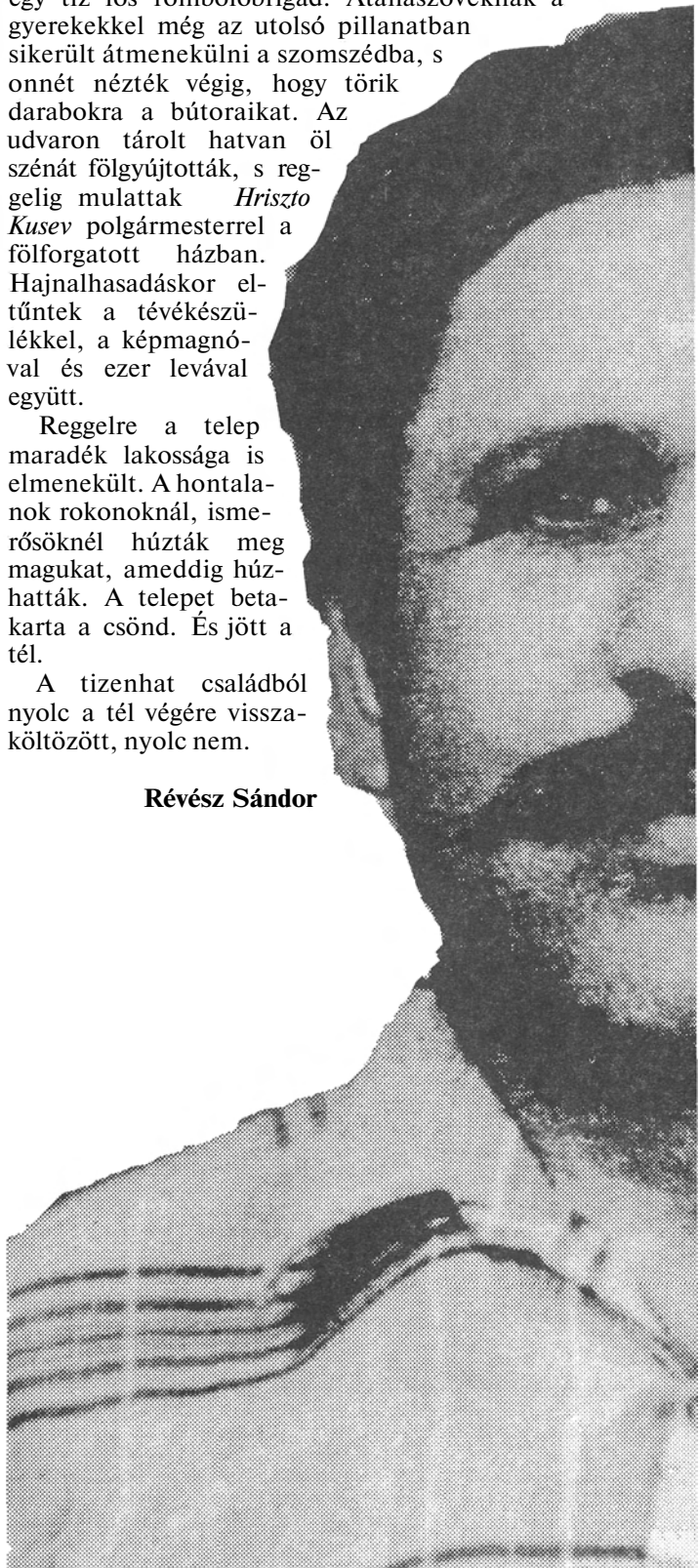
A hivatal zárva volt, s amíg a kulcsot keresték, néhány szemfüles falusinak újra sikerült megvernie *Nikolait* a rendőrök orra előtt. A rendőrök cigányellenes megjegyzésekkel kommentálták az eseményeket. A polgármesteri irodában elmeséltették az *Angelov* házaspárral a történeteket, miközben odakint a készültségbe helyezett öklökkel várakozó helybéliek fenyegető kiáltásokat hallattak. A házaspárt mindenféle biztonsági intézkedés nélkül egy rendőrautóval hazaszállították.

Éppen hogy elszárgult a rendőrautó, már föl is tűnt egy tíz fős rombolóbrigád. *Atanaszovéknak* a gyerekekkel még az utolsó pillanatban sikerült átmenekülni a szomszédba, s onnét nézték végig, hogy törik darabokra a bútorait. Az udvaron tárolt hatvan öl szénát fölgyújtották, s reggelig mulattak *Hriszto Kusev* polgármesterrel a fölfogatott házban. Hajnalhasadáskor eltűntek a tévékészülékkel, a képmagnóval és ezer levával együtt.

Reggelre a telep maradék lakossága is elmenekült. A hontalanok rokonoknál, ismerősöknél húzták meg magukat, ameddig húzhatták. A telepet betakarta a csönd. És jött a tél.

A tizenhat családból nyolc a tél végére visszaköltözött, nyolc nem.

Révész Sándor

144 INDIÁN LEVELÉT MEGÍRTA

A napokban hosszú faxot kaptam az észak-brazíliai őserdő borította Tumukumak Parkból, egy rezervátumból, ahol több indián törzs él. Egy törzsfőnök mondta tollba a levelet a Nemzeti Indián Alapítvány tisztviselőjének, majd aláírta 144 indiánnal! Ők óriási területen szétszórt falvakban laknak, ahova csak csónakkal lehet eljutni: az aláírások összegyűjtése hónapokat vett igénybe!

Az alábbiakban a portugálul megfogalmazott levél kivonatos fordítását olvashatják:

„Tisztelt Boglár úr,

kihhasználom az alkalmat, hogy üdvözöljem Önt és tanítványát, Szántó Dianát, aki tavaly meglátogatott minket. Falvaink a Paru folyó két ága mentén találhatók. Mi itt vadgyümölcsökből, vadászatból és halászatból élünk, maniokát ültetünk, abból készül a lepény és a liszt. Kézműves munkáink az ország legjobb termékei közé tartoznak.

Bár nagyon elszigetelten élünk, tudjuk, hogy ezen a világon élnék jó, szerény és mások ügyei iránt fogékony emberek. A Nemzeti Indián Alapítvány sokat segít nekünk: kapunk gyógyszereket, küldenek tanítókat, és vigyáznak arra, hogy idegenek ne hatoljanak be területünkre. Három év óta Moisés úr felügyel a Parkra, azóta csak egyszer akartak behatolni aranyásók.

Luiz úr, a mi nagy gondunk, hogy igen nehéz távoli falvainkból a közlekedés, a szállítás, pedig van a közelünkben egy leszállópálya, de csak ritkán, néha havonta egyszer száll le a brazil légielő egyik szállítógépe, háromszáz kiló áruval. Önnek tudnia kell, hogy a külső segítség egyre csökken. A Nemzeti Indián Alapítvány vezetője, Antonio úr valóságos csodát művel: kis repülőgépeket bérel, hogy kiszállítsa az őserdőből a betegeket; ugyanis több betegség van nálunk, többek között malária, diarhea, nátha, kigyómarás.

Három éve nem járt itt orvos, mert nincsen rendszeres repülőjárat. Ha lenne saját kis repülőgépünk, könnyebben szállíthatnánk ide orvost, hiszen már hívtunk ide általános orvost és nőgyógyászt, de nem tudnakjönni, mivel nem biztosított a visszatérésük a városba, Macapába, ahol egyébként dolgoznak.

Luiz úr, ha lenne egy saját repülőnk, jobban tudnánk ellenőrizni a területünket, vajon nem hatoltak-e be aranyásók. Azonkívül Macapába tudnánk szállítani kézműves termékeinket, hogy azok fejében gyógyszereket és mindenféle árut hozzunk.

Még egyszer megköszönöm Önnek és Dianának az eddigi segítséget, és hivatalosan is megismételjük: látogassanak meg bennünket, tárt karokkal várjuk Önöket!”

Moisés Mena da Silva

Apalai falu

valamint száznegyvennégy indián férfi és nő az apalai és wajana törzstől.

Tumukumak Park, 1994. április 28.

Fotómontázs: RÁKOSI PÉTER

Közreadja: Boglár Lajos

Radikális, India függetlenségéért küzdő politikus és önmagát képző „tudós”; hatalmas tárgyi tudással rendelkező és ezeket meglehetősen különös módon csoportosító, az összegyűjtött adatokból megdöbbentő következtetésekre jutó „fantasztika”: ez mind Chaman Lal. Ha valamivel kevesebbet tudna, azt mondhatnánk rá, hogy hasonlatos Erich von Dänikenhez; ha valamivel kevésbé lennének fantasztikusak a következtetései, akkor egy átlagos történésznek mondanánk. Így viszont nem más, mint Várkonyi Nándor indiai „műfordítása”.

Chaman Lal

A CIGÁNYSÁG NEVEI ÉS SZÁRMAZÁSA

Történeti áttekintés

A cigányság több mint ötszáz éve keresztülvágott Közép- és Kelet-Európán, nyugtalanul vándorolva egyik helyről a másikra. Általánosságban véve a mai napig követik nomád szokásaikat, törzsi vezetőik irányítása alatt, sajátos módon és szokásrend szerint élnek olyan népek között, amelyek már réges-régen letelepedtek és szervezettek lettek. A cigányok már Európában való legelső megjelenésük idején sem tudtak pontosan beszámolni származásukról és eredeti hazájukról. Azok a nevek, melyeket önmagukra nézve használnak, történelmi és etnográfiai szempontból egyaránt jelentőséggel bírnak. Önmagukat egy tisztázatlan kaszt régi indiai elnevezését használva a „rom” – férfi – és a „romnyi” – asszony – névvel illetik. Egy másik, önmaguk adományozta nevük a „kalo” (fekete), míg az összes nem cigányra a „párna” (fehér) nevet alkalmazzák. Végül pedig a cigányok emlegetik magukat a „manush” (ember) néven is, míg a kívülállók a „gazho” (idegen) nevet kapták. Igen ritka esetekben s általában csak a nyilvános viták alkalmával illetik egymást a „sinie” (bajtárs) megszólítással is. Ez a szó, amelyet általában „indiaiinak” érzünk, emlékeztet bennünket az Indiai félsziget *sindoi nemzetiségére*, illetve az „Indus folyóra és környékére” (az indiai nyelvekben: „Sindhu”); az ehhez kapcsolódó *sindhi nyelvet* egy olyan, „changar” néven ismert, kaszton kívüli nép beszéli a *Pandzsábban*, amelyik mindmáig ezen a területen vándorol, esetenként még *Perzsia* (Irán) belsejébe is behatolva.

Még több nevet kaptak a cigányok azoktól a népektől, amelyekkel kapcsolatba kerültek. A német „Zigeuner” szó talán annak a lükiai-phrüg „Athinganoi” szektának a nevéből származik, melyet a 9. század elején említenek meg a bizánci szerzők, például *Theophanes*. Másrésztől viszont *M. J. de Goeje* 1875-ben a „zenész, táncos stb.” jelentésű „tsjengi” szóból vezette le ugyanezt a megjelölést, míg *Dritten* szerint a korábban említett, nyugat-indiai „Cangar” földrajzi névből származik. Annyi azonban bizonyos, hogy a németek ezt a szót a csehektől vették át („cigar”, „cingan”, „cikan”), akikhez viszont a magyaroktól került („cigány”); ők a románoktól kapták az elnevezést („cigan”), akik viszont a bolgároktól kölcsönözték („cigan” vagy „ciganin”). A szó gyökere talán a középkori görögben lelhető fel. 1902-ben *L. Wiener* mind egyik szó gyökét a „cik” vagy „cink” szóban vélte fölfedezni, melynek jelentése a keleti nyelvekben „kalapács”, illetve „fém-művesség”. Ezt ő kapcsolatba hozta egy, a labdatermekben használatos bizánci szóval, minthogy ott a labdajáték „kalapács-csal” való ütügetésből állt. Rádásul az első olyan romák, akiknek európai jelenlétéről szó esik (*Modonban*, a *Peloponnézosi félszigeten*, a 15. század elején), fém- és rézművesek voltak. A „Zigeuner” név és változatai azonban csak Kelet-Európában és Olaszországban

(„zìngaro”) lettek általánossá, a nyugat-európai nyelvek más elnevezéseket használnak. Közép-Európába érkezésükkor a cigányok egyiptomiaknak mondták magukat, s innen ered az a „Pharao népe” elnevezés, mely Magyarországon mindmáig használatos. Az alnémet nyelvjárást beszélő országokban a cigányok eredetileg a „Suyginer”, „Zigoner” vagy akár a „magyarok” (!) néven ismeretesek, továbbá mint „Tatern”, vagyis tatárok, Franciaországban a „bohémiai” (csehországi) nevet kapták, mivel ide Csehországból érkeztek *I. Zsigmond* magyar és cseh király (továbbá német-római császár – *Afordító megjegyzése*) menlevelével.

A cigányok Európába érkezése óta könyvtárnyi mennyiségűvé duzzadt a származásukra vonatkozó teóriák áradata. *Andrew Boorde* 1542-ben megjelent, érdekes nyelvészeti értekezése után az egyik legkorábbi munka „*de Cingaris*” (a cigányokról) a holland hellenista, *Bonaventura Vulcanicus* „*De literis et lingua Getarum*” (A géták irodalmáról és nyelvéről. Leyden, 1542) című munkájában található. *Job Ludolf* ugyancsak szentel némi figyelmet szókincsüknek „*Etióp históriá*”-jához fűzött, 1691-ben közreadott kommentárjában. A tudósok többsége egyetért *Miklosich-csal* abban, hogy a cigányok neve („cingani”) az „athinganoi” szekta nevének átalakulásából ered (a görög szó jelentése „érintetlen” vagy „máshitű”, azaz „lamasasiyya”, ami viszont a szamaritánusok arab megfelelője). A cigányok eredetét mások *Zeugitaná*-ban (Karthágóban), a *Diocletianus* és *Constantinus* alapította római provinciában keresték. Ismét mások a zygiaiakkal, a kánaánitákkal, a szaracénokkal, az amoritákkal vagy a zsidókkal azonosították, vagy *Khám* fia *Khús* leszármazottainak (Mózes I, 10. 6.) tekintették őket. A magyar krónikairó, *Pray* közelebb került az igazsághoz, mivel ő a korábbi szeldzsuk *Rum* szultánátust tekintette eredeti hazájuknak azon az alapon, hogy a cigányok a „rom” névvel jelölték önmagukat. Már első megjelenésükkor sokan feltételezték róluk, hogy egyiptomi zarándokok, akiket hét éves kegyeleti zarándoklatra ítélték annak büntetésekképpen, hogy őseik egykor megtagadták a menedéket a gyermek *Krisztustól*, amikor az *Heródes* elől szüleivel Egyiptomba menekült. Ilyen és hasonló legendák mindmáig kapcsolódnak a Magyarországon és a Balkán-félszigeten vándorló cigány törzsekhez. Ennek a szívos kapcsolódásnak a magyarázata az egyiptomi leszármazás hite. Ennek a hitnek az elterjesztéséhez a cigányok vezetői ugyancsak hozzájárultak; 1400 után „*Kis-Egyiptom királyainak*”, „*hercegeinek*”, „*gróffainak*” mondták magukat, és mindenütt megkülönböztetett uralkodókként jelentek meg. Egy *Furstineau* nevű kisvárosban található egy síremlék, amelyet 1445-ben, *Szt. Sebestyén* vigiliáján állítottak a néhai „*nemes úr, Sir Panuel, Kis-Egyiptom hercege, ez országban pedig a szarvasagancs ura*”

emlékezetére. A kövön látható páncélzatot koronás arany sas díszíti, fölötte pedig egy agancskoronás, ezüstözött sisak látható. Létezik egy másik, fantasztikus páncélzattal ékes síremlék is *Backnang* (Württemberg) közelében, amit 1453-ban emeltek „a nemes Kleinschildi Péter grófnak”.

Kétségtelen tény, hogy a cigányoknak megvoltak a maguk vezetői, s hogy ezek a sátoros cigányoknál mind a mai napig meg is vannak. Ezeknek a vezetőknek olyan megkülönböztetőjelvényeik vannak, mint a hímezett köpeny, a lobogó vagy egy kupa. A nomád cigányok számos törzse társadalmi egységet is alkot, amennyiben egy „*vajda*” (hogy össze ne keverjük a szerző által is említésre kerülő, a magyarországi és erdélyi nemesség sorából kikerülő királyi tisztviselővel, megjegyzem, hogy ezt a fogalmat talán pontosabban meghatározná a „*törzsfő*” elnevezés, mely több nemzetségtől megválasztott vezetőt jelez. – A fordító megjegyzése) irányítása alá tartoznak. A gyakorlatban sehol nem viselték el a nagyobb csoportokat, és következetesen kisebb, független közösségekre vagy társulásokra („*mahlija*”-kra, a „barát” jelentésű „*mahlo*” szóból) bomlottak szét önálló, kisebb főnökök, a „*shaibizho*”-k vezetésé alatt. Fontosabb esetekben ezek a főnökök jelentek meg döntésért a „*vajda*” előtt, aki bármelyik törzsnél tartózkodhatott. A *shaibizho*-t a törzs választotta, s ezt a választást a „*vajda*” oly módon erősítette meg, hogy nyilvánosan kenyeret és sót evett vele; ezután megparancsolta, hogy a kérdéses *mahlija* tekintse a *shaibizho*-t az ő teljhatalmú képviselőjének. A nomád cigányok között a „*vajda*” tiszte mindmáig öröklődik; ha az örökös még túl fiatal a tisztség betöltéséhez, akkor azt a legközelebbi rokona veszi át az ő felnövekedéséig. A „*vajda*” kikiáltása igen egyszerű ceremóniával történik: a „*vajda*” egy esküformát recitál, miközben a törzsbeli férfiak a vállukra emelik, az asszonyok pedig a vadalma magjával szórják be, hogy elűzzék tőle a gonosz szellemeket. Napjaink nomád cigányai között a „*vajda*” kizárólag tiszteletbeli helyet tölt be; korábban minden *mahlija* éves járadékot fizetett neki jelentőségének és tagjai számának arányában.

Egy olyan nép esetében, mint a cigányok, akiknek korai hagyományai gyakorlatilag eltűntek, az eredet megállapításának egyetlen eszköze a nyelv tanulmányozása. Ezt kísérelte meg 1697-ben *Johann Christian Wagenseil* (1633–1705), amit azonban ő „*Delibera civitate Norimbergensi commentatio*” című munkájában cigány nyelvnek tekintett, az nem más, mint a német-zsidó tolvajnyelv, argó. Ehhez hasonló módon keverte össze 1787-ben az olasz tolvajnyelvet a cigánnyal *Laurentius Hervas. Johann Christian Rüdiger* (1751–1822) kutatásai 1782-ben inadekvát anyagon alapultak, s ezt tovább gyengítette az elégtelen nyelvtudomány ismeretanyag. De mind ő, mind pedig *Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann* (1756–1804) – aki „*Zigeuner*” címen történeti művet adott közre – egymástól függetlenül arra a következtetésre jutottak, hogy a cigány idegen az indiai nyelvektől. Kevésbé közismert, hogy ezt a nézetet *Immanuel Kant* is osztotta.² Korábban, 1776-ban azonban Bécsben, az „*Anzeigen aus samtlichen K. K. Erblanden*” 6. sorozatának 94. számában megjelent egy székely előljáró levele, amelyik jelentőséggel bír a cigányok eredetére vonatkozóan: azt állítja, hogy *Vályi* almási (Magyarország) lelkipásztor a leideni egyetemen *Malabárról* érkezett diákokkal került kapcsolatba, ott összeállított egy rövid malabári nyelvű feljegyzést, felolvasta azt a körzetében élő magyarországi cigányoknak, akik csaknem minden szót megértettek. Ebben az irányban a kutatást 1844-ben folytatta *August Friedrich Pott*, s ekkor tudományosan beigazolódtott az a tény, hogy a cigányság eredeti hazája India északnyugati része volt. „*Szokatlanul meggyengült és megromlott jellegétől eltekintve*” nyelvük azzal büszkélkedhet, hogy „*kapcsolatban áll minden nyelvvel közül a legökéletesebb felépítésével, a büszke szanszkrittal*”.

További kutatások határozottan igazolták azt a tényt, hogy a cigány nyelv ugyanahhoz a csoporthoz tartozik, mint a

Káfirisztánban, Dardisztánban, Kasmírban és Kis-Tibetben beszélt dardu.

Vándorlásuk és lakóhelyeik

Az összehasonlító nyelvészet tudománya világosan bebizonyította, hogy a cigányok az *ind nemzet* egyik ágát jelentik. Ugyanez mutatja meg nekünk azt az utat is, amelyen a cigányok elhagyták Indiát, s azokat az országokat, melyekben vándorlásukat hosszabb-rövidebb időre megszakították. Ezt igazolja *Franz Miklosich* bécsi nyelvész műve³, aki összegyűjtötte a cigány nyelv idegen eredetű szavait, és tanulmányozta azok viszonylagos számbeli megoszlását. Az okok, amelyek a cigányokat vándorlásra késztették, és az időpont, amelyen kóborlásuk megkezdődött, mindörökre homályban maradnak. Az azonban meglehetősen valószínű, hogy nem egyetlen vándorlási hullámról van szó. Feltehetően ez a magyarázata annak a ténynek, hogy számos országban, ahol manapság honosak, két vagy több rétegre oszlanak. Az egyedi előnyök vagy hátrányok igen korai időpontban kialakulhattak, bár aligha *Hérodotosz* korában (lásd a „*sindoi*” szóra vonatkozó *I. számú jegyzetet!*), mivel az első nagy mozgás vagy mozgások nem kezdődtek meg a keresztény időszámítás előtt. *Miklosich* nyelvészeti kutatásainak eredményeképpen az i. u. 1000 körüli időpontot jelölte meg, bár ezt később (1876. február 9-i disszertációjában) visszavonta. Az európai cigány dialektusokban fellelhető *perzsa* és *örmény* elemek világosan megmutatják, hogy a cigányok először *Perzsián* és *Örményországon* vonultak keresztül, s hogy viszonylag hosszú időt töltöttek ezekben az országokban. *Perzsiába* a *Szasszanida-dinasztia* uralma idején érkeztek, s az Eufrátesz alsó folyása mentén elterülő mocsaras területen telepedtek meg. Könnyen lehetséges, hogy voltak közös ügyeik az arab hódítókkal, *Mamun kalifa* halála (833) után azonban elhagyták telepeiket, rablótámadásaikkal megzavarták az országot, egészen addig, amíg *Odzseifibn Ambassa* fegyveres erővel nem kényszerítette őket ezek feladására. 1784-ben *Karsten Niebuhr* (a „*Teutschen Merkur*” II. számában), 1854-ben pedig *Ulrich Jasper Seetzen* a cigányokat okolja Diarbekr, majd Haleb miatt. Az örmény „*boshá*”-k (vagyis „csavargók”) az örmény kereszténységhez tartozó cigányok (a Kisázsiaián élő muszlim cigányok a „*chingene*” vagy a „*chingiane*” néven ismertek) – akik főképpen a *szivasi vilájet*-hez tartozó *Budzsabat*-ban élnek, ahol nem úzhatnak tovább kedvelt elfoglaltságukat, a vándorlást – egy olyan nyelvet beszélnek, melynek ugyan rendkívül korlátozott a szókincse (mindössze hatszáz szóból áll, s nincsenek dalai!), ám amelyek kétségtelenül az *indoárja nyelvcsalád indiai ágához* tartozik. Fő foglalkozásuk a szitakészítés. Sem *Örményország* Törökországhoz tartozó részében, sem pedig a független *Örményországban* (mely a tanulmány megírásának idején még a *Szovjetunióhoz* tartozott – *A fordító megjegyzése*), ahová egy részük 1828 után vándorolt, nem viszik peres ügyeiket az állami hatóságok elé, hanem az öregek tanácsához fordulnak, amelyen az „*Athopakal*” elnököl (ezt a tisztséget, mely korábban a „*Dzsamadár*” nevet viselte, a török szultáni udvar hivatalosan is elismerte és megerősítette). A független *Örményországban* az *Athopakal* az „*Usztadárral*”, vagyis a világi vezetővel közösen gyakorolja hatalmát.

A cigányság egyes tagjai *Örményországból* Szírián keresztül vándorolhattak *Észak-Afrikába*, majd onnan – de semmiképpen sem a 19. századot megelőzően – *Latin-Amerika* középső és északnyugati részére, ahol a megszokott víziutakat követve árasztották el az egyik országot a másik után, és az egyik várost a másik után (így látogatják meg minden második-harmadik évben *Ecuadorban* *Guayaquil* városát). Egy másik erőteljes csoport *Phrugián* és *Lükian* keresztül, a *Hellészpontoszon* (Dardanellák) átkelve lépett be Európába. *Görögországot* általában az összes cigány első euró-

Hármaskép II.

pai otthonának tekintik, ahonnan aztán szétszóródtak az egész kontinensen, beleértve Spanyolországot is. Eléggé meggyőző bizonyítékokkal rendelkezünk jelenlétükről Bizáncban a 9. század elején. Kréta szigetén 1322-ben hallunk róluk *Simon Simeonis* fejedénszerzetestől. 1398 körül *Ottaviano Bruno*, *Nauplion* velencei kormányzója megerősíti mindazokat a privilégiumokat, amelyeket elődei adományoztak „*Jánosnak, az Acinganik főnökének*”. A velenceiek megengedték a cigányoknak, hogy bizonyos járadék kifizetése ellenében letelepedjenek a *Peloponnézoszi félszigeten*. A környéken számos romot mindmáig „egyiptomi” vagy „cigány erődtmény” néven ismernek, s ezek itteni hódításaik fennmaradt bizonyítékai. A 15. századbeli német utazók, mint például *Félix Fabri* (von *Schmid*; 1442–1502), *Breidenbachi Bernhard* (meghalt 1497-ben), *Veldenz-i Alexander örgróf* vagy *Arnold von Harff* kölni lovag (1471–1505) be is számolnak ezekről az „egyiptomi” telepésekről. *Korfu* szigetén „*Vageniti*” néven találjuk meg őket 1346 előtt.⁴ 1340–1373 körül beszámolnak itt egy teljesen megszervezett cigány közösségről, melynek számos tagját említik mint a *Theodorosz Kavaszilas* báró, az altavil-lai *Nicolo di Donato* és *Bernard de Saint-Maurice* szolgálatában állókat. 1386 körül ebből a közösségből alakult ki a „*feudum Acinganorum*” (cigány földbirtok), amelyik először *Gianuli di Abitabulo* báró hűbérese volt, 1540-ben a tudós *Antonio Eparco* hűbérese lett, aki Melanchotonnal is kapcsolatban állott, majd 1563-ban átkerült *Theodoro Trivoli* birtokába. A Balkán-félszigeten a 14. század első felében indult meg az a vándorlási hullám, melynek során az albánok elfoglalták *Attikát* és a *Peloponnézoszt*, miközben számos örmény család telepedett le *Moldáviában*, és sok román vándorolt a *Pindosz-hegység* lejtőire. Ez az a pillanat, amikor nagyszámú cigány kezdett benyomulni *Wallachiába* („*Oláhország*”, a mai *Románia területének egy része, tulajdonképpen az egykori Havasalföld és Moldávia – A fordító megjegyzése*). 1370-re be kellett települniük, hiszen 1387-ben az idősebbik *Mircea* *hospodar* már megerősítette elődje, *Lajko* (*I. Vlad*) donációját, aki negyven „*Zalassi*” (sátoros) cigányt – „*na Vodici*” és másokat – adományozott a Szűz Mária és *Tismana* kolostornak (Kis-Wallachia), illetve a Szt. Antal kolostornak. Amikor Wallachia később török hódoltsági terület lett, a cigányok elkezdtek nagy számban átvándorolni *Erdélybe* és *Magyarországra*, ahonnan azután szétszóródtak egész Európába, Wallachiában *Alexander Ghica* csupán 1820–1830 körül enyhített a cigányság „*jobbágyi*” kötelezettségein (a kifejezés pontatlan, mert itt röghöz kötött házi-szolgákról, tehát egyfajta rabszolgaságról van szó – A fordító megjegyzése), s végül 1856. március 3-án fel is szabadították őket.

Az első cigányok 1417-ben jelentek meg a *Hanza városokban*, az Északi- és a Balti-tenger mellékén. Bemutatták *I. Zsigmond német-római* császár menlevélét, és megismélték a történetet egyiptomi származásukról és a hétéves kegyeleti zarándokláról, ami által nem csupán az állam és az egyház, de magánszemélyek támogatását is elnyerték. 1418-ban már megtaláljuk őket *Svájcban* is. Ezt a barátságos fogadtatást azonban a korszak némileg barbár szelleméhez illeszkedve, gyorsan követte az üldöztetés.

Nem a valóban elkövetett bűnök, illetve az ismeretlen szokások szerint élő idegenek jelenlétének elutasítása gyakorolt hatást a hatóságokra. Ezzel a szerencsétlen és ártalmatlan törzssel szemben élt egy olyan előítélet is, amely összefüggött azzal, hogy jórészt azokról a területekről érkezett, amelyek többé-kevésbé az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt állottak, úgy tekintették őket, mint „*a kereszténység örökös ellenségeinek*” elővédjét és kémeit. Ily módon 1479-ben, a *Német Birodalmi Gyűlés* rendelkezésében kinyilvánította:

„Azokra nézvést, kik cigányoknak nevezetnek, s kik folyamatosan átvonulnak az országon, oly bizonyítékokkal bírunk, mik megmutatják, hogy nevezett cigányok a kereszténység ellenségeinek kémei és felderítői,

megparancsoljuk, hogy senki ne engedje őket belépni avagy letelepedni ez országban, hogy minden hatóság intézkedjék az ily megtelepedés megelőzéséért, s következő gyűlekezésünk meghozza majd azon további rendelkezéseket, melyeket üdvösnek tart.”

A következő évben a *Freiburgi Diéta* a cigányokat törvényen kívülieknek nyilvánította; kijelentette, hogy aki megöl egy cigányt, nem követ el semmilyen bűnt. A cigányság azonban ekkoriban jelentősen megerősödött a Magyarországról újonnan érkezettekkel, így ezek a rendelkezések csaknem hatástalanok maradtak. Mindenesetre szükségesnek találták újabb és újabb megerősítésüket az 1500-as, az 1544-es, az 1548-as és az 1577-es Birodalmi Gyűlés határozatai között is. 1701. szeptember 20-án *Leopold császár* kinyilvánította, hogy a cigányok újbóli megjelenése „*szükségessé teszi az ellenükre hozott legdrasztikusabb intézkedéseket*”. Ehhez a dekrétumhoz hasonló az a *Reuss grófia* által hozott rendelkezés, amelyet még tovább szigorítottak 1713. december 12-én, illetve 1722. május 9-én. Ez azzal az eredménnyel járt, hogy „*a Reuss területén találtatott összes cigányt még abban a pillanatban le is lőtték*”.

A cigányokat minden elképzelhető bűnnel megvádolták; az egyéb vádak mellett azzal is, hogy holttestemek kiásásával elégitik ki emberi hús iránti éhségüket. Az ilyen természetű vádak következtében 1782-ben *Hont megyében* (észak-nyugat Magyarországon) negyvenöt cigányt végeztek ki hamis vádak alapján. Ez a vád temetkezési szokásaik félreértésén alapult, melyekben a cigányság legerősebb vallásos érzése, a félelemérzés, igen erőteljesen hangsúlyozódik.

A tetemet egy falusi temető félreeső sarkában vagy egy eldugott erdőszélen hantolják el, a sirt pedig egy különös, ék alakú fejfával jelölik meg, amelynek felső végét alig venni észre, míg az alsó csaknem érintkezik a holttest fejével. Ez a szokás kapcsolódik egy napjainkra már eltűnt régebbihez, mely szerint a rokonok bizonyos idő után kiássák a holttest fejét, azt egy más helyen földelik el, a fejfát pedig az eredeti helyén jó mélyen a földbe temetik – kizárólag azzal a céllal, hogy sietessék az oszlást. A cigány hitvilág szerint ugyanis a lélek kizárólag a test teljes felbomlása után kerülhet át „*a Halál Birodalmába*”, ahol ugyanúgy él majd, mint ahogy a földön élt. A cigányok valószínűleg meglepték környezetüket ezzel a szokással, s ennek volt következménye a holttest felfalásának vádjá.

Németországból kiindulva a cigányok fokozatosan elárasztották Kelet- és Észak-Európa szomszédos területeit is. *Lengyelországba* és *Litvániába* *H. (Jagelló) Ulászló* uralkodása idején érkeztek meg. 1501-ben *I. Sándor* király oklevelet adományozott *Vasilnak*, a „*woyt cyganski*”-nak (a cigányok vajdájának). Az 1557. évi országgyűlés elrendelte az idegenek kiűzését, s ezt a dekrétumot megisméltették 1565-ben, 1578-ban, 1607-ben és 1618-ban is. A cigányok azonban igen toleráns életvitelre találtak ebben az országban. Saját vezetőjük irányította őket, akinek pozícióját a lengyel király és a litván *Radziwill* herceg (voltaképpen litván *hetman*; ezt a címet hosszú ideig a *Radziwill család* tagjai viselték – A fordító megjegyzése) is megerősítették. Ezen cigány „királyok” közül az utolsó *Jan Marcinkiewicz* (meghalt 1790 körül) volt, akit 1778-ban *Karol Stanislaw Radziwill* ismert el, mint ilyet. Lengyelországban 1791-ben településekhez jutottak. A cigányok a 16. század elején érkeztek meg *Finnországra* és *Oroszország* északi részébe is. *II. Katalin cárnő* azzal vetett véget nomadizálásuknak, hogy letelepítette őket a koronaföldeken és négyéves adómentességet biztosított nekik. Nagyon sokan élnek közülük *Besszarábiában*, *Bjelgorodban* és *Taganrog* közelében. 1834-ben itt 18 738 cigányt számláltak össze azon 48 427 leiken kívül, akik *Oroszország* többi részén éltek, nem számítva ide *Lengyelországot* (mely ebben az időszakban részben szintén az *Orosz Birodalomhoz* tartozott – A fordító megjegyzése). Ezek az észak-oroszországi cigányok

azonban általában Románián keresztül érkeztek az országba, nem pedig a Lengyelországon át vezető kerülő úton. Svédországban sokkal rosszabb bánásmóddal találták szemben magukat; ebben az országban először 1572-ben említik őket. 1662-ben olyan királyi rendelettel száműzték őket, amelyik elrendelte minden visszatérő cigány kivégzését (egy 1590-ből származó morvaországi dekrétum hasonló módon ítélekezik). III. Keresztély, Dánia királya (mely országban az idegeneket 1420 óta ismerték) 1536-ban hozott dekrétuma úgy rendelkezik, hogy három hónapon belül minden cigánynak el kell hagynia az országot. Miután II. Frigyes 1561-ben megismételte ezt a rendelkezést, Dánia gyorsan megszabadult a behatolóktól. Szerencsésebb sors jutott osztályrészül azoknak a leszakadt csoportoknak, amelyek 1450 körül Angliába, 1492 körül pedig Skóciába érkeztek. VIII. Henrik 1531-es száműzetésüket előíró rendelete, illetve az ő leányai, (Stuart Mária és (I. „Angliai”) Erzsébet dekrétumai ellenére számuk jelentősen megnövekedett. A Lee családból származó „királyok” irányítása alatt éltek. Ezek közül az utolsó, Joseph Lee, „király” 1884-ben halt meg. Angliában 1827-től egy olyan társadalom formálódott ki, amelykijavított a cigányság helyzetén.

A cigányok a legtöbb európai országban már megérkezésük pillanatában barátságtalan fogadtatásra találtak. Itáliába (Bologna) 1422-ben érkeztek, de néhány év múlva elhagyták ezt az országot, mert a papság szóval és tettel egyaránt ellenük fordult. Azt a csoportot, amelyik 1447-ben jelent meg Franciaországban, csupán öt évig hagyták békében. Amikor a cigányok kifosztották az apró La Chapelle városát (Chalons-sur-Marne megye északkeleti részén), a parasztek elűzték őket. 1504-ig szétterjedt csoportokban kóboroltak szerte az országban.

Ezután kiadták ellenük az első, száműzetésüket elrendelő dekrétumot, melyet 1539-ben még nagyobb szigorral ismételték meg. Az orleans-i országgyűlés 1560-ban elrendelte tüzzel-vassal való irtásukat, amit XIII. Lajos, illetve XIV. Lajos királyok a gyakorlatban is végrehajtottak. A cigányoknak csupán egy kis része talált menedékre a baszkok között, akiket egyes cigányok már 1538 körül meglátogattak. 1802. december 6. éjszakáján azonban Basses Pyrenees megye prefektusának parancsára néhány kivételtől eltekintve az összes, az országban élő cigányt elfogták, és hajóval Afrikába toloncolták. Spanyolországban egy cigány karaván 1447-ben jelent meg Barcelona közelében, és kedvező fogadtatásra talált. Semmit vagy csak keveset szenvedtek Katolikus Ferdinánd király száműzetési rendeletétől (1499), amit 1539-ben, 1586-ban és 1619-ben megismételtek, illetve IV. Fülöp 1633-as tiltó rendelkezésétől (ennek hatályát 1661-ben és 1663-ban kiszélesítették), amelyik saját nyelvük használata és nomád életmódjuk ellen irányult. Más szempontból nézve jelentősebb volt a hatása III. Károly 1783. szeptember 19-én kiadott rendelkezésének, mely szerint azoknak a cigányoknak, akik lemondtak a saját „geringoza” használatáról (a cigány nyelvről), a vándorló életmódról és sajátos viseletükről, ez a dekrétum toleranciát biztosított; megnyitotta előttünk az összes hivatalt, és megengedte nekik bármely foglalkozás gyakorlását, ily módon előmozdította a spanyol nemzetbe történő beolvadás folyamatát. Dél-Spanyolországban a cigányok mindmáig igen kielégítő körülmények között élnek.⁵

Cigányok a Duna mentén

Az európai cigányság számára Magyarország és Erdély egy második pihenőhelyet, bizonyos értelemben új otthon jelentett. Ezeket az országokat kevéssel 1400 után érték el, s már 1416-ban találkozunk Magyarországról érkezett cigányokkal Morvaországban, Csehországban és Sziléziában, míg Németország más részein 1417-ben jelennek meg. Azok, akik Németországba vándoroltak, Gara Miklós magyar nádortól kaptak menlevelet Konstanzig, ahol Zsigmond császár ez idő tájt tartózkodott, ily módon bírva őt rá a már említett királyi menlevél kibocsátására (melynek létezését a magyar Thurzó gróf 1616-ban írott levele is megerősíti). A Magyarországon és Erdélyben élő cigányok a földet nem birtokló románokhoz és zsidókhoz hasonlóan bizonyos privilégiumokat élveztek, mint „királyi jobbágyok”, amennyiben településeik csak a király hozzájárulásával kerülhetek magántulajdonba (a szerző itt vélhetőleg a hűbérbe adásra, vagy az egyes települések zálogba adására gondol, amit Zsigmond meglehetősen gyakran alkalmazott pénzügyi nehézségei megoldására – A fordító megjegyzése). Az egyházi és világi méltóságok különösen fegyverkovácsokként kedvelték őket. 1476. szeptember 23-án például Mátyás király utasította Hermannstadt városát, hogy cigányokat alkalmazzon a szükséges munkák elvégzésére, 1487. április 8-án pedig megparancsolta az erdélyi vajdának, hogy ne zavarja azokat a cigányokat, akik elnyerték Hermannstadt város polgárjogát. 1496-ban II. Ulászló menlevelet adott Polgár Tamás vajdának, hogy neki és népének ne essék bántódása, mivel ők ezt követően előbb Zsigmond, majd a pécsi püspök csatározásaihoz gyűjtöttek municiót. Ugyanúgy, mint ahogy 1731 előtt Lengyelországban nemeseknek adományozták a „cigánykirály”-i méltóságot, Magyarországon és Erdély uralkodói is a nemesség soraiból választották ki „a cigányok fővajdájá”-t. Erdélyben ezt a tisztelet általában egy, egyetlen alkalommal pedig egyszerre két nemes töltötte be. Magyarországon viszont mindig négy fővajda volt, akik Rábában, Léván, Szatmáron és Kassán székelték. A cigányok az ő ítélőszékük alá tartoztak, és kötelesek voltak évi egy forint fejadót fizetni nekik. Vallon Péter idején, akit Rákóczi György fejedelem tett meg erdélyi fővajdává, s aki az esküt is letette, ezt a kötelezettséget a törvény megszüntette.

Amióta csak először megjelentek a Theiss és a Kárpátok vidékén, azonnal különösen híressé lettek mint muzsikuskok. Ilyen irányú tehetségük révén nyertek alkalmazást a fejedelmek és a mágnások udvaránál. 1525-ben Hatvanban a nemzeti gyűlésen mint zenészek kerültek „beiktatásra”. Vágyódó, szívszagató melódiákat, melyeket általában szenvedélyes sóhajtású komponáltak, hasonlíthatatlan tisztasággal, biztonsággal és érzéssel adták elő. Ez a romantikus nép gyorsan privilegizált helyzethez jutott a magyarok között: nemesek, polgárok és parasztek egyaránt nagy gyönyörűséggel hallgatták a cigányok hegedűjének hangját. Ezek a poétikus nomádok megmaradtak a legérdekesebb jellegzetességek egyikének a magyarországi pusztákon éppúgy, mint az erdélyi rengetegeken. Az olyan zenészek hírneve, mint Barna, Berkes, Bihari, Patikárius, Rácz, Salamon vagy a női primás, Czinka Panna, hamar túljutott az országhatáron.

Ugyancsak Erdélyben és Magyarországon találhatjuk meg a legigazibb cigány lírikusokat, olyan embereket, aki a világtól való boldog elszigeteltségben éltek, illetve a világot kizárólagosan saját tapasztalataik fényében vették szemügyre. A cigány balladaköltészet létét hosszú ideig tagadták, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy egy ilyen óriási zenei tehetséggel bíró népnek rendelkeznie kell jelentős ballada-kinccsel is. Nehéz tökéletesebbet elképzelni ezeknél a verseknél, melyeket a Magyarországon és a balkáni területeken vándorló cigányok között fedezhet fel az, aki nem sajnálja felkutatásukra a fáradságot. Ezen dalok szerzői ismeretlenek, a nép ajkáról jöttek és az egész nemzet közös tulajdonában maradtak. Egyetlen költőnő, a szerb vándorcigány, Gima Ranjicic (meghalt 1891-ben) kétszázötven cigány nyelvű verset hagyott maga után írásban. Sorsa szépséggel és tudással „verte meg”. Német fordításban publikált verseinek olvasója egy szenvedésekkel, kétségbeesett harccal és beteljesületlen reményekkel teljes életet rekonstruálhat. Ez időben a cigányok intellektuális teljesítményei a többi művészeti ágakban megle-

hetősen ritkák. Kétséges ugyanis, hogy az „*Il Zingaro*” néven ismert Madonna-festő, *Antonio de Solari(o)* (1382–1455 körül) vagy *John Bunyan* angol misztikus valóban cigányok voltak-e.

A cigány nők meglehetősen sok pénzt szereznek a siratással, a jövőmondással, a kártyavetéssel és hasonlókkal, s a parasztok között nagy tiszteletnek örvendenek mint jvasasszonyok és varázslók. Ennek a kaszton kívüli népek a hite szerint az asszonyok s esetenként a férfiak is öröklött vagy szerzett természetfölötti tulajdonságok birtokában vannak. A legtöbb varázslónő („*chohalzi*”, akiket „jó asszony” – „*lasho⁶ romnyi*” – néven is emlegetnek) apró gyermekeségtől fogva tanulja ezt az anyjától, akitől a szükséges presztízst is örökli. Ezek a nők fontos szerepet játszanak a vándorcigányok családi ünnepeinél.

Más országokban ezeket a nyughatatlan idegeneket letelepedésre kényszerítették. A magyarországi cigányok, a Balkánon élők (a muszlim „*zapori*”-k) és az Amerikába vándoroltak azonban nagyrészt mindmáig megőrizték nomád életformájukat, szinte teljesen függetlenül az országhatároktól és nemzetektől. Ebből következően többé-kevésbé változatlanul meg tudták őrizni ősi szokásaikat is. De ezen országok kormányai igazijóindulattal fordulnak a cigányok felé, s a legjobbat teszik annak érdekében, hogy letelepedett és civilizált törzssé tegyék őket (*nézetem szerint ez a megállapítás és az ezt követő történelmi fejtegetés, mely igazolja az ilyen törekvéseket, a helyzet teljes félreértésén alapul; ebben az esetben ugyanis nem „jóindulatú” civilizációs törekvésről, hanem erőszakos beolvasztási kísérletről, az önálló cigány kultúra feladásának kikényszerítéséről, voltaképpen tehát igába törésről, a csoportos és egyéni függetlenség megvonásáról kell beszélnünk; bár lehetséges az is, hogy a szerző ezt a „jóindulatot” kifejezetten ironikusan értette – A fordító megjegyzése*). Így például Mária Terézia királynő/császárnő 1761. november 13-i rendelete megparancsolta, hogy a „*cigány*” nevet cseréljék fel az „*új magyarok*” névvel, és a cigányokat letelepítette a *Bánságban*. A hatóságok kunyhókat építettek a számukra, vetőmagot és marhát adtak nekik; mihelyt azonban a készletek elfogytak, ezen jótékonyaság alanyai ismét elkezdtek vándorolni. Csupán egy kis csoport maradt, és vált letelepedett iparosközösséggé. 1767. november 29-én Mária Terézia egy újabb és még szigorúbb rendeletet bocsátott ki azzal a tartalommal, hogy a cigány gyerekeket el kell venni a családjuktól és „keresztény” családokhoz kell kiadni az állam költségére, míg a cigányoknak teljesen meg kell tiltani a házasodást. Ez a rendelet rendkívül kis hatást, szinte semmilyen nem gyakorolt, különösen, ha összehasonlítjuk azt az általa okozott zűrzavarral. 1783. november 9-én viszont *II. József* bocsátott ki egy „*általánosrendelkezés*”-t az alábbi szigorú utasításokkal: *nem engedhető meg, hogy a cigány gyerekek pucéran futkároz-*

zanak a köztereken, igen korán iskolába és templomba kell járattatni őket. Az összes négyévesnél idősebb gyermekeket minden második évben újra el kell osztani a szomszédos közösségek között, megelőzendő az utasításoktól való eltérést. A felnőtteknek szigorúan tilos vándorolniuk; még a letelepedett cigányok is csak különleges felügyelettel látogathatják a közeli vásárt. A cigányoknak meg lett tiltva a lókereskedés. Húsz botütés büntetés terhe mellett tilos a cigány nyelv használata, és szigorúan tilos a vegyesházasság. Ennél valamivel elnézőbbek az 1784. április 15-én kiadott rendelkezések. Az 1800-as hivatalos regiszter szerint a Bukovina területén található hatszáz cigány család mindegyike letelepedett.

A 19. század első felében a politikai bonyodalmak és a szabadság megóvására tett kísérletek oly nagy mértékben lekötötték az állam figyelmét, hogy az képtelen volt tovább foglalkozni a cigányság kérdésével. A cigányok letelepítésére irányuló kísérleteket ezért magánszemélyek vitték tovább. 1857-ben *Hám János püspök* nyitott meg *Szatmárban* egy cigány iskolát, illetve egy pap, *Farkas Ferdinánd* alapított oktatási intézményt *Neuhausenben*. Mindkét kísérletnek hamarosan vége szakadt. 1860–1870 között sokkal sikeresebbnek bizonyultak a *szerb kormány* intézkedései, hogy véget vessenek a muszlim sátoros cigányok („*gurbeti*”) vándorlásainak. Igen csekély volt a hatása a *magyar belügyminisztérium* 1867. július 9-én kiadott, a csavargást tiltó rendeletének. A nomád cigányokat igen jól ismerő *József főherceg* számos családot telepített le, amelyek azonban tíz éven belül elhagyták új otthonaikát. Ma a cigányoknak egyfajta „képviselőjük” van *Debrecenben*, egy korábban színmagyar városban. Néhány évvel ezelőtt a magyar kormány kifejezte azt a szándékát, hogy a legkomolyabban kezeli a cigány települések ügyét.

Minden évben számos cigány telepedik le a körülmények hatására. Ily módon nem csupán Magyarországon, de talán Románia kivételével Európa más országaiban is évről évre csökken a cigányság létszáma. 1800 körül egyedül *Skóciában* százezer cigány élt, 1895-ben viszont a *Brit-szigetek* egész területén mindössze húszezer. *Poroszországban*, ahol az 1872-es rendeletig viszonylagos nyugalomban élhettek, alig találhatók tízezen. Említésre méltók még azok a kis közösségek, amelyek a francia korszak kezdetétől élnek *Lotharingiában*, a barenthali, wiesenthali és gotzenbrucki egyházközségek területén. Napjainkban Európában körülbelül egymillió cigány él (*mint a jegyzetből is kiderül, a szerző által közölt adat a húszas évek elejéből származik – A fordító megjegyzése*), és legalább ugyanennyire tehető a többi kontinensen élők száma is.⁷

Fordította: T. ZSELENSKY PETER

JEGYZETEK:

- ¹ A szó hindi nyelvű. A „*sindoi*” nevű, kis lélekszámú árja törzset *Hérodotosz* említi. A törzs a *Taman félsziget* területén, illetve a *Pontus* (a Fekete-tenger) keleti partján vándorol *Anapa* városáig.
- ² „*Berliner Monatschrift*”, 1785. november. V. köt. 27.
- ³ „*Über die Mundarten and die Wanderungen der Zigeuner Europas*”, III. 2. A tanulmány 1872. február 21-én került a bécsi Akadémia elé, s 1874-ben publikálták.
- ⁴ *Catherine de Valois* „latin” hercegnő dokumentumai. V. ö. a 340. lapon található genealógiával.
- ⁵ „*The World History*”. Vol. V.: „*South-Eastern and Eastern Europe*”, pp. 415–424.
- ⁶ A hindi nyelvben ennek a szónak „*accha*” alakja használatos.
- ⁷ Az említett adatok ötven évvel ezelőttiek. Mára (*1969-re, a tanulmány megjelenésének időpontjára – A fordító megjegyzése*) számuk hatmillióra emelkedett, minthogy a cigányok – indiai rokonaikhoz hasonlóan – igen szaporá nép.

Eörsi István

Időm Gombrowicz-csal

(–részlet –)

Witold Gombrowicz lengyel író 1939-ben, a háború kitörése előtt egy héttel Argentínába hajózott, és azután huszonnégy évig ebben a délamerikai országban maradt. 1969-ben bekövetkezett haláláig még csak haza sem látogathatott. Némi hírnevet hagyott maga után harmincöt évesen – első regénye, a *Ferdydurke* (1938) szenzációt keltett Varsó irodalmi kávéházaiban és szalonjaiban. Nem pusztán aklimatizálódási nehézségekre vall, hogy a háborús években mindössze néhány cikket írt, állítólag csakis a szakácsművészet tárgyköréből. Valószínűleg nyomasztotta, hogy biztonságban él az óceán túloldalán, miközben országán Hitler és Sztálin osztozkodik, családja, barátai végveszélyben, az ellenállók életüket kockáztatják, a lakosság valamennyi rétegéből sokan koncentrációs táborokban várják a csaknem elkerülhetetlen pusztulást, a művészet pedig képtelen luxussá vált odahaza. Gombrowicz fizikai értelemben nem tekintette bátorinak magát, de mint író, bátran megvallotta: örül, hogy megúsza a honi szenvedéseket. Ez az öröm azonban nem lehetett felhőtlen, és ronthata emigrációs közérzetét.

A Hazafiak tetemét náci és szovjet csizmák – továbbá harcooskik – taposták sárba, a Haza szenvedett, és újra átélte összes korábbi szenvedését. Ismét nagyhatalmak osztoztak rajta – mint ahogy századokon át –, áldozatait elfeledték, csillagjait másodrendűeknek tekintették, ha egyáltalán felfigyeltek rájuk. A háború után, a kommunista uralom alatt megkezdődött a szenvedés új periódusa, pedig egy népnél sem vagyunk alábbvalóak, mi adtuk a világnak Miczkiewiczet és Koszciuskót, Chopint, Kopernikust, és 1683-ban Sobieski verte meg Bécsnél a török világbirodalmat.

Űl Witold Gombrowicz emigráns lengyel író a messzi Buenos Airesben, az 1953-as év egyik csütörtökén, és esszét olvas a Londonban megjelenő *Wydomosci*-ban a lengyel és lengyelhoni irodalomról. Emigráns lapot olvas tehát, de rövest megjegyzem, hogy más érzés lengyel emigránsnak lenni Londonban vagy Párizsban, mint Dél-Amerikában. London és Párizs hemzseg a lengyel hazafiaktól, ha közülük kettő összetalálkozik valamilyen biztróban, akkor máris létrejön a honfieriényből és nosztalgiából egy mini-Lengyelország. Ezt már Heine is megírta párizsi lengyel emigráns-kortársairól, akiket Czapulínskinek és Waschlapskínak keresztelt el, és akik egyazon lakásban, szobában, sőt: egyazon ágyban tanyázva ábrándosan várják, hogy a hős Sobieski után eljőjön végül az új megváltó, a nagy Eselinski (vagyis Csacsinszki) is, hiszen

*Még nincs véged, Lengyelország,
Asszonyaink szülnek csőtűl,
Szüzeink is ezt cselekszik,
S mindegyikük csupa hőst szül.*

Namármost az emigráns folyóiratok, mivel szerkesztőségeikben sok Honfi fordul meg, szinte maguktól változnak át kollektív szülőszobákká. Argentínából nézve viszont London és Varsó, sőt az elsüllyedt Lengyelország is nagyobb távlatból, tisztábban rajzolódik ki, mint Londonból vagy Párizsból, a varsói kávéházak asztalairól nem is beszélve.

Egyszóval űl Gombrowicz az íróasztalnál, és egy ismert költő tanulmányát olvassa az említett folyóiratban: „Írástudóink, éppen mivel túlnyomórészt a lengyeliséggel foglalkoztak, nem tudták ellátni azt a feladatukat, hogy kijelöljék irodalmunk méltó helyét a többi irodalmak között, és mesterműveinket elhelyezzék a világ élvonalában... Csak valamely nagy költő, a nyelv mestere adhatott volna ízelítőt lírikusaink színvonaláról, akik nem maradnak le a világ legnagyobbjai mögött; csak egy ilyen alkotó bizonyíthatna volna be meggyőzően, hogy líránk ugyanabból a féméből való, és nemesérc-tartalma ugyanolyan, mint Dantéé, Racine-é és Shakespeare-é.”

Gombrowicz a fejét csóválja. „Ugyanabból a féméből?” – kérdi. No nem. „Miczkiewiczet Dantéval vagy Shakespeare-rel összehasonlítani annyi – mint gyümölcsöt befőtellel, természeti terméket feldolgo-

zott termékkel, rétet, termőföldet és falut székesegyházzal vagy várossal hasonlítani össze, vidéki lelket városi lélekkel, mely nem a természetben, hanem az emberekben gyökeredzik, és tudást halmozott fel magában az emberi nemről. Mármost kisebb volt-e Miczkiewicz mint Dante? Ha már ilyen mérésekkel kell foglalkoznunk, akkor azt válasszoljuk, hogy Miczkiewicz Lengyelország légy halmairól szemlélte a világot, Dante viszont egy hatalmas (ember)-hegy csúcán állt, ahonnan más perspektívák kínálkoztak. Dante talán nem volt nagyobb, de magasabbról szemlélődött: innen származik fölénye.”

Mennyire ismerem az efféle fontolgatásokat! Már elemista koromban azt tanultam, hogy Petőfi a világ ötödik legnagyobb írója. Shakespeare – Goethe – Dante – Voltaire – Petőfi: ez volt a tanítónéni által megállapított és kötelezően előírt világsorrend. És ez kifejezetten szabadszemlélmű lista: Voltaire szerepeltetésé kellemsen a gyár el annak a keresztény-nemzeti kurzusnak az értékrendjétől, amelyben nevelkedtem. Feltűnő persze, hogy Miczkiewicz sehol sincs – a becsvagyó kis nemzetek mindig csak a saját nagyjaikat tolják előre a nagy nemzetek nagyjainak élvonalába. A mi tanítónénk a saját listáját ismertetve minden alkalommal megjegyezte, hogy Petőfi még előbbre rukkolhatna, ha a világ épp úgy ismerhetné őt, mint említett kollégáit. Ez az észrevétel már akkor zavart támasztott a fejemben, és ettől mindmáig nem szabadultam meg. Nagyobb lenne-e Petőfi, ha méltó fordításban olvashatnák angolul és franciául? Kisebb volna-e Kafka, ha megsemmisítik kéziratban maradt regényeit, ahogy végrendeletében meghagyta? Befolyásolja-e a mű hatása a művészi képességeket?

Mély lélegzetet veszek, és hangot adok annak a gyámúnak is, hogy nem volna fenéig tejfel, ha Petőfi összes művei méltó fordításban jelennének meg. Mit szólt volna a Goethén és Shelley-n, Puskinon és Baudelaire-en nevelkedett közönség ahhoz az összetett metaforához: „Ha a föld lsten kalapja, Hazánk a bokréta rajta!” Mert noha Petőfi legjobb verseit én is bámulom, elképzelve-e a fent említettekről, hogy efféle rimes csacskaságra vetemedjenek? Ebben az esetben is azzal a perspektíva-különbséggel szembesülünk, amelyről a Mickiewiczet Dantéval összehasonlító Gombrowicz beszélt.

Teázgat Gombrowicz lengyel író egy argentin úri házban, és egyszer csak valamelyik lengyel ott az asztalnál Lengyelországról kezd beszélni. Természetesen Miczkiewiczre fordul a szó, Koszciusko Tádéra, Sobieskire, a bécsi csatára. A jelenlevőknek értesülniük kell arról is, hogy Nietzsche és Dosztojevskij ereiben lengyel vér kering, és hogy már két lengyel író kapott Nobel-díjat. Teáját kortyolgatva Gombrowicz arra gondolt, hogy ez igen ügyetlen módja az öndicséretnek. „A mi félfrancia Chopin-ünkkel és nem egészen kóser Kopernikusunkkal nem győzhetjük le az olasz, francia, német, angol és orosz konkurenciát; éppen ebből a nézőpontból másodrendűsége vagyunk itélve.” Feltehetően az jár a fejében, ami már máskor is ilyen alkalomkor, hogy „Mi közöm Miczkiewiczhez? Ti fontosabbak vagytok nekem, mint Miczkiewicz. A lengyel népet sem én, sem senki más nem Miczkiewicz és Chopin alapján ítéli meg, hanem aszerint, ami ebben a terebben történik, és amit itt a lengyelek beszélnek.” Gombrowicz hajlani kezd arra a felfogásra, hogy Chopin és Miczkiewicz csak a hazafias szónokok törpeségének megmutatására szolgál. Egyre kínosabban érzi magát a teázók között. „Mint lengyel író, egyáltalán nem égek a vágytól, hogy bármit is képviseljek önmagamon kívül, de a világ, akaratunk ellenére, ilyen képviseleti funkciókat erőszakol ránk, és nem én tehetek arról, hogy ezeknek az argentinoknak a szemében a kortárs lengyel irodalom képviselője vagyok.” Választania kellett tehát, hogy szólaljon-e meg ő is a szegény rokonokra oly jellemző hanghordozással, vagy más hangot üssön meg, halomra zúzva azokat a többé-kevésbé hízelgő információkat, melyeknek a társaság az ímént a bírtokába jutott. Mivel azonban fejlett önérzetű lénynek ismerte magát, érezte, hogy ünneprontó szavainak nem szabad sértenie a nemzet becsületét, hiszen ezzel – mivel őt is lengyelnek tekintik – magának ártana. Így hát némelyest lekicsinylő dallamvonalat kölcsönzött fejtegetésének, így érzékeltette, hogy nemzete múltjánál

többre becsüli a jövőjét. Kitért arra, hogy Chopin, Miczkiewicz és Kopernikus ereiben részben idegen vér csörgedezett, és hogy „az a metafora, mely szerint mi, lengyelek hoztuk őket létre, nem vehető egészen komolyan; ebből annyi az igazság, hogy köztünk születtek”. Másrészt egyetlen rossz lengyel muzsikusként sem javítja fel Chopin származása, és a bécsi csata dicsősége sem varázsolhat dicsfényt, mondjuk, egy mai radomi polgár feje köré. „Nem (mondtam), mi nem vagyunk a múlt idők nagyságának vagy törpeségének az örökösei – sem az észnek, sem a butaságnak – sem az erénynek, se a bűnnek –, és mindenki csak magáért felelős, mindenki az, aki.”

Ezen a ponton észrevette, hogy nem hatolt elég mélyre. Pótlólag elismerte tehát, hogy valamely nemzet nagy műveiben kollektív értékek és erények is testet öltenek, továbbá „azok a feszültségek, energiák, ingerek, amelyek a tömegekben keletkeznek, és amelyeknek kifejeződései ezek a művek”. Teáját kavargatva hangot adott annak a véleményének is, hogy egy valóban életerős nép egyaránt ért érdemének feltérképezéséhez és lefitymálásához, és fölébe emelkedik mindannak, nem függ össze aktuális ügyeivel.

Furcsa módon hosszú asztali szónoklatának csak a végén bukkan rá arra a mondatra, amelyet a legtalálóbbról érzett: „Az embernek semmi sem imponálhat, ami a sajátja; ha tehát nagyságunk vagy múltunk imponál nekünk, ez csak azt bizonyítja, hogy még nem vált húsunkká és vérünké.”

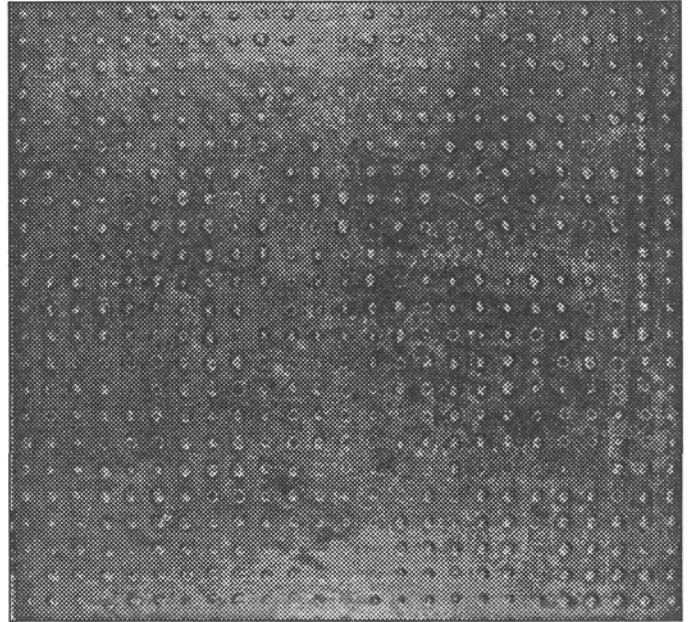
Miközben ezeket az oldalakat írom, ki-kiszaladok a haliba: a SAT 1 csatorna az amerikai teniszbajnokság mérkőzéseit közvetíti. Manhattan tündéri és mégis oly valóságos üveg-óriásai is fel-feltűnnek a képernyőn. Nostalgia fog el és irigység: drága Amerika, mennyire idegenek tőled az efféle lengyel-magyar gondok. Tegnapelőtt a kínai Chang játszott amerikai versenyzőként, majd a fekete Zina Garrison, a feltehetően spanyol eredetű Mary Joe Fernandez, tegnap a skót McEnroe, majd Aaron Krickstein, aki neve és édesapjának a profilja alapján zsidó származék lehet, aztán jött az iráni eredetű Agassi, majd a görög születésű Sampras előkészítő szerváiban gyönyörködtem. Fel sem vehető, hogy melyikük az igazi amerikai, olyan nyilvánvaló, hogy mindnyájan azok. Eppen különbözőségükben rejlik Amerika nagysága, sokrétűsége, vagy ha úgy tetszik: identitása. És mi nekik magyarázzuk, mintha ez bármit is jelentene a számukra, hogy Chopin alapján leve lengyel volt, és „hírhedt zenésze a világnak”, Franz Liszt alapján véve magyar. Nemrég olvastam, hogy Edward Teller, bocsánat, Teller Ede, a magyar származású nagy amerikai atomtudós még mindig szívesen olvassa eredetiben Ady Endre verseit. Ezt azért köztölték velem, hogy büszke legyek – de mire? Kívánom Tellernek, hogy élvezze Adyt, de ez éppoly kevéssé válik dicsőségünkre, mint ahogy az angolok keblét sem dagasztja, ha esetleg Shakespeare-t és Shelleyt is kedveli és eredetiben olvassa az érdemdú öregúr.

Ezzel az okfejtéssel az a baj, hogy a nemzeti dicsőség megszállottjait – akiket évek óta szívesen nevezek bölényeknek – szitkokra ingerli, mindenki mást pedig untat, annyira triviális.

„Ajtósi-Dürer sor” – milyen mulatságos utcanév! A két világháború között megjelent magyar lexikonokban olvasható, szerencsére a „D” betűnél, hogy a nürnbergi festő apja egy Ajtósi nevezetű kívándorolt magyar volt. Vagy talán Ajdósinak hívták, és a fia valójában Türier? A Pesti Hírlap lexikona *Ajtós* címszó alatt megjegyzi, hogy „hajdani falu, ma Ajtósfalva néven Gyulához tartozó puszta Békés vm-ben. Innen származtak Albrecht *Dürer* (Ajtósi) ősei.” A lexikoncikk sajnos hallgat arról, ami engem a leginkább érdekelne: hogy miért emigrált a papa? Talán égi szózat tudatta vele, hogy festőt nemz majd, mire elképzelte, milyen sorsrajut a sarja festőileg 1471 és 1528 között Ajtósön. Így juthatott arra a gondolatra, hogy Nürnbergben talán többre viszi.

József Attila apját ellenben Aron Josef néven anyakönyvezték, és teljes mértékben román volt, sőt, mi több: román cigány. Ezt is nemrégiben olvastam. Várom, mikor jelenik meg országunkban az első Josef-József Attila utca.

1956. október 24-éről 25-ére virradóra az írószövetségben töltöttem az éjszakát. Vagy húszan gyűltünk ott össze, néhány neves író,

PONT II. – RITMUS
50 CM X 50 CM
VEGYES TECHNIKA
FAROSTLEMEZ

továbbá mi, fiatalok, és hallgattuk a rádióban a statárium-híreket, háttérzöngét és ezek meghosszabbításait. Ezen az éjszakán Szepesi György sportközvetítő, akinek izgatott – mondhatnám úgy is: angasztalt – hangja fanatizálta a megelőző években futballművészeink lélegzetelállító teljesítményével a lakosságot, amely ily módon ezt bizonyos mértékig a bemondó személyéhez kapcsolta, egyszóval ez a Szepesi György felszólította a felkelőket, hogy tegyék le a fegyvert, mert izgátságukkal veszélyeztetik olimpiai csapatunk nyugodt felkészülését. A futballközvetítő hazafisága – a hazafiság egyetlen engedélyezett, sőt támogatott formája a sztálinizmus bimbózása idején – egycsapásra kimutatta foga komikus fehérlét. Az írószövetséget egyébként szovjet tankok fogták körül, nem kis mértékig nyugtalanítva az érzékeny idegrendszerű alkotókat. „Nézz ki, ott vannak-e még?” – kérte Zelk Zoltán költőt, akit – mivel már ötvenéves volt – öreg embernek tekinttem. Kérése mégis meglepett, hiszen mindketten három lépésre ültünk az ablaktól. „Miért nem nézel ki te?” – „Hogy-hogy? Hát lőnek!” – válaszolta felháborodottan Zelk.

Ezen az éjszakán a hírek szünetében ugyanő hevesen szidta Lukács Györgyöt, ami abban az időben, különösképpen a reformkommunisták között, még nem volt kötelező napi penzum. Főként kozmopolitizmusát vetette szemére. Felháborítónak találta, hogy Thomas Mann többre tartja Móríczt Zsigmondnál. Világhírét Lukács nem a magyar értékek külföldi propagálására használja fel, ellenkezőleg. Pedig Móríczt primer tehetség – Zelk ez esetben Veres Péter parasztíró kategóriáját használta –, Thomas Mann pedig szekundér. Hosszú monológját nekem címezte, mivel én Lukács tanítványa voltam, sőt már magyarítottam is néhány kozmopolita esszéjét.

Azt válaszoltam, hogy tudomásom szerint Lukács sohasem hasonlította össze a két szóbanforgó író. De ha már ő, Zelk, megteszi ezt, akkor meg kell jegyezni, hogy bármennyire bámulom is Móríczt írásművészetét és szociális érzékenységét, úgy vélem, gondolati és életanyaga, szemlélete és érdeklődése a magyar talajban horgonyoz, nem egy műve határainkon túl még ideális fordításban is csak excentrikus furcsaságnak számítana. Ezzel szemben Thomas Mann világszéllem, németsége, európaisága és összeméber dimenziói harmonikusan kiegészítik egymást. Ilyesformán szónokoltam, de nem sokáig, mert a virrasztó írók szavamba vágtak többen is, lehurrogtak, kiterjesztve rá a kozmopolitizmus vádját.

Ez a nyugtalan éjszakán kirobant vita jutott eszembe, amikor Gombrowicz tűnődéseit olvastam a Miczkiewicz kontra Dante dilemmáról.

Balogh Attila

ELŐSZÓ

*Belázasodtál fiam,
többet ne gyere temetésre,
Isten minden temetésen ott guggol,
és mások halálával üzeni a te halálotat,
bátyád amikor összeesett,
s tenyere medréből kigördült az élet,
mint a füvek közt elgurított narancs,
Isten az ő fülébe suttogott,
mégis te hallgatóztál,
lapulsz idegen ablaküvegekhez,
hogymások életéből kilesd
azt ami a tiéd,
de egyszer megcsattan az üveg,
és szilánkjából összeraknod a tengert,
a várost, szerelmeidet már nem tudod soha.*

*– Délutánonként a budai kórház
hűvös udvarán csüngő hintába ültettek,
a hintáztató-nővér arca fölragyogott,
amikor tüdőöd telezuhant levegővel,
olyan mohón ittag,
hogymakeszizmaid begyulladtak,
estére vissza kellett tenni a vastüdőbe.
Makacsságodon győzött a gép türelme,
szabályos ritmusban adagolta a levegőt,
s ettől olyan rend keletkezett,
amely szisztematizált
s életedet örökre meghatározta.*

*– Csúnya nyomorék gyerek voltál,
testvéreid kezét elhesegtetted,
amikor simogatásukkal púpodat csodálták
hátagon,
térdemet örökösen lehánytag,
az apádról szóló álmaimat
sorsadt tüdőddel szétköhögted.
Önző voltál már ekkor is.*

*– A lázmérőzés elől
kicsúsztagl a folyosó hideg kövére,
pimaszságodon annyira fölindult a nővér,
hogym lábagnál fogva
a másodík emeleti edényszállító lift
aknájába lótagott,
hétéves lényed meg se rezdült,
kétemeletnyi sötétségfölätt nem kapálóztág,
némán és bölcsen fáztág az eszed.*

*– Amikor bementem hozzád a kórházba,
akkor láthattam igazán,
hogym ti milyen sokan vagytok,
s mind úgy csúszkáltok a folyosón,
mint a kiskutyák,
koldulva bámultok a látogatók arcába,
hogym vegyenek föl benneteket az öläkbe,
simogassanak meg,
s adjanak nektek enni.
Ekkor láthattam azt is,
hogym kopaszra borotváltfejedem
sebeket ragasztottak le,
lehajoltam hozzád,
s te örömdben,
hogym egyforma magasak vagyunk,
hidegen és számítóan mesélted el,
hogym Erzsébet nővér tetűt talált hajagdon,
bevittek a fürdőszobába,
te levetted magad a székről,
próbáltág kicsúszni a többiekhez a folyosóra,
de Erzsébet nővér a kezetre taposott,
ujjadról a köröm úgy repedezettfölä,
mintha tükörserépből lett volna,
a Molnár Feri mankójával addig ütöttek,
amíg el nem ájtág,
hajag már csurom vér volt,
s mire eszméleted visszanyerted,
kopaszon kuporoghattág a folyosó sarkában.*

Nagyon szégyellted magad a többiek előtt.
 Próbáltalak vigasztalni,
 hogy nemsokára iskolába mész,
 lesznek színes ceruzáid
 és szép könyveid,
 de te ekkor már mindent tudtál a világról,
 lelkesen páncél volt.
 Föl akartalak venni a hátamra,
 hogy haza vigyelek,
 de te nem engedted a közeledbe senkit.
 Sírva kellett kiszaladnom a buszhoz.

– Számodra nem volt elég,
 hogy mély szeretetet
 és szájalmat érzek irántad,
 neked is ugyanezt kellett érezned önmagad
 iránt,
 kívülről szemlélted életed,
 s ha valaki szeretni próbált,
 te elszeretted magad előle.

Féltékeny voltál a halottakra is,
 amikor Mária meghalt,
 s merev karja miatt
 nem lehetett ráadni a ruhát,
 Gyula bácsi a fülébe suttogott,
 Mária ettől olyan hajlékony lett,
 hogy már könnyedén föl lehetett öltöztetni.
 Te ezt kéjes irigységgel szemlélted,
 utánoztad a holtak engedelmisségét,
 amikor lábadra csatolta újjárógépedet a
 nővér.

Az élők irányába hiába meneteltél
 ezzel a hideg szerkezettel,
 bevizelésed miatt elvették,
 meztelenül kiültettek a folyosó közepére,
 heréiden a vékonyfényes bőr
 bevilágította az egész helyiséget.
 Hiába vihogtak a tolokocsis lányok,
 piszkáltak idegen mankóval,
 nem másztál ki a fényből,
 dicsekvően ültél tovább
 ebben a csillogó fájdalomban.

– Erkölcsi profit lett minden megaláztatás,
 tiszta, emberi,
 sőt már ekkor szexuális öntudat,
 mintha provokáltad volna magad abba a
 helyzetbe,
 ahol energiává,
 verssé alakítható a szenvedés,
 pszichés, neurotikus kényszerrel lökted,
 taszítottad
 még a körülötted lévő embereket is
 a kegyetlen konfrontációba.
 Azonosítható képet reméltél magadról,
 bénaságodról az örökös veszekedésben.

– A papok csendjével tehetetlen voltál,
 békéjük simogatott,
 Isten olyan közel került hozzád,
 hogy kicsi, tolvaj-krampusz lett belőled,
 el-ellopkodtad, ha nem is a szexuális,

de a hím-esztétikát
 a templom kertjében kifeszített Krisztusról,
 hajlékony bokáját, vállait
 idomítottad torzságodhoz,
 csípőjéről titokban lehúztad a leplet,
 s hónapokon, éveken át rejtegetted,
 nyafogó angyalok elől,
 a jeges sziszegésű tengeren,
 mire ezt a transzcendens-szövetet
 roncsolt ágyékkodra merted borítani,
 s már-már hitted,
 hogy a nemiségfekete fűvéről
 ivartalanul elemeli
 madár-szerkesztésű öledet
 az Objektív-Fiú,
 de Pista bácsi bevonszolt a fürdőkádba,
 hogy szőrei közül kicsalogasd a kéjt,
 nyüszítve húzódtál a sarokba,
 frissen operált lábad
 kicsavarodva lebegett a vizen,
 engedetlenséged miatt
 leszorította fejedet,
 kilátástalanul kapaszkodtál
 törekeny kezecskéddel a fürdőkád szélébe,
 de olyan erős volt a szorítás,
 hogy orrodból elindult a vér,
 s elszíneződött lassan a víz,
 te pedig szinte élettelenül ringtál
 ebben a tengert suttogó fürdőszobában.

– Fényes gödrökön át kerültél haza,
 öregek és férfiak hátára kéredzkedtél,
 hogy körbe-körbefutkossanak veled a havon,
 a putrik elsuhanó sebessége sütötte szemedet.
 Amikor szakadt a hó
 mérhetetlen ürességet éreztél magadban.
 A nyirkosfal mögött négykézláb becsúsztál a házba,
 az örökös hasmenéssel küszködő farod
 úgy emelked föl a székre,
 mint egy kiszolgáltatott állat,
 primitív mozdulataidat beismerve,
 az eszedet havazó
 időtlen telet bámultad.

– Mindenüvé csak a földön vonszolódva
 jutottál el,
 s közbe-közbe hátra néztél,
 hogy figyelem-e szenvedésed.
 Piroska néni virrasztolására is utánunk
 csúsztál,
 lehült kezeddelfölhúztad magad a dombokon,
 hogy láthasd őt kiterítve.
 Titkos kényszer űzött a holtak szagához,
 s már-már mozdulni láttad a keményedő
 testet,
 vénasszonyok lába közt másztál a gyertyák
 fényébe,
 s ott úgy mozgott árnyékod,
 mint aki lábára föláll,
 bort tölt a cigányoknak
 és befekszik a halott mellé,

EKLEKTIKA
 40 CM X 30 CM
 VEGYES TECHNIKA
 FAROSTLEMEZ

önmagát letakarva
 a lepedő alatt tovább szuszog,
 és lassanfelül,
 karját magasra emelve röhög a többiekre,
 majd hangosan sír,
 s valami kútról mesél,
 amit csak éjszaka lehet megtalálni,
 fogatlan szüzek őrzik,
 meztelenül ülnek a kút kávján,
 széttárt ágyékukból
 újszülöttek gurulnak hangtalanul
 az ólálkodók lába elé.
 Önmagát megölve árnyékod
 fölborította Piroska néni gyertyáit,
 lehajoltam hozzád az iszapos hóba,
 próbáltam segíteni,
 de sötét volt és lázas lettél,
 ölemnyi testedet vissza kellett vinni az
 intézetbe.

– Szád a sok sírástól
 teljesen elveszítette eredeti formáját,

már összezární sem tudtad,
 nedvesen feszült fogsorodon,
 forró szemgolyód
 úgy sistergett a borogatás alatt,
 mint a rezsóra csurgatott tojássárgája,
 leereszkedőszemhéjad mögött
 kezdtek kirajzolódni arany utcái,
 városai a túlvilágnak.
 Kiléptél a fehéreműdből
 és átugrottad a tengert.

– Ekkor már nem beteg voltál,
 hanem fájdalom.
 Pörgött veled büszkén a mítosz.
 A betört ablaküvegen átnyúlva
 hiába tapogatta benned a férfit
 az ápolt hölgyű béke,
 örökre származástalan
 s a hazát majszolók cukorkáin
 átbillenő lettél.

(Önkritikai kiadás)

PARAMICHA

Zene: Melis László
 Vágó: Rigó Mária
 Operatőr: Gózon Francisco
 Hang: Traub Gyula

Szereplők: Glonczy Miklós,
 Horváth Kálmán, Farkas Géza,
 dr. Szabó Péter, Lakatos Gusztáv

Rendezte: SZEDERKÉNYI JULI

Gyártó: BBS, a Mafilm Profilm Kft. és a Színház és Filmművészeti Főiskola segítségével.
 A gyártást és a forgalmazást támogatja a Magyar Mozgóképi Alapítvány.

„A legfontosabb sosincs meg.
 Csak a lábnyomaim, meg a fű.
 Egy kislány hajlik a fűre, én, vagy egy másik, azt már nem tudom...
 Csak annyit látok, fut a fű...
 ...Lábam, meg a fű. Hát lent van. Az ember lefelé néz. Valamerre kell néznie.
 ...Csak egyszer látnám még... Gyere közelebb!
 ...Már eltűnnek a képek... Cseppek csillognak a tekercsen.
 És most:... na!... áfonya, pereszke, ...vargánya... meg bükk-makk.
 És most: egy dianna.
 ...Csak annyit látok, mint a mázskáló bogár.”
 (részlet a filmből)

Bemutató: szeptember 22. TOLDI (logo)

Forgalmazó: BBS-Toldi Estéje

TARTALOM

Ady Endre: <i>Nagy Dezső – örködik</i>	1
Balogh Attila: <i>József Attila a peep-show-ban</i>	2
Tamás Amaryllis: <i>A királyi kitalátorok felelőssége</i> (Beszélgetés Vargha Jánossal a Duna sorsáról).....	3
Bodor Béla versei.....	8
Petri György: <i>A világfolyása</i>	11
Allén Ginsberg <i>verse</i> (Eörsi István fordítása).....	12
(Choli Daróczi József cigány nyelvű fordítása).....	13
Endrődi Szabó Ernő: <i>Álomleves-raga avagy a kettes számú</i> <i>kivonulás</i>	14
Révész Sándor: <i>A csönd ára</i>	16
<i>144 indián levelét megírta</i>	17
Chaman Lal: <i>A cigányság nevei és származása</i> (T. Zselensky Péter fordítása).....	18
Eörsi István: <i>Időm Gombrowicz-csal</i>	24
Balogh Attila: <i>Előszó (önkritikai kiadás)</i>	27
Szécsi Magda rajzai	
Bátai Sándor képei	

CONTENTS

Endre Ady: <i>Dezső Nagy – Guards Over</i>	1
Attila Balogh: <i>Attila Józsefin the Peep-Show</i>	2
Amaryllis Tamás: <i>The Responsibility of the Club of Projectors</i> (Conversation from the fate of Danube with János Vargha).....	3
Béla Bodor's <i>Poems</i>	8
György Petri: <i>The Running of the World</i>	11
Allén Ginsberg's <i>Poem</i> (Translation by István Eörsi) (Translation to the gipsy tongue by József Choli Daróczi)	13
Ernő Endrődi Szabó: <i>Dream-supper-raga or the Second Number</i> <i>Marching Out</i>	14
Sándor Révész: <i>The Prison of the Silence</i>	16
<i>144 Indians Wrote their Letter</i>	17
Chaman Lal: <i>The Names and Origination of the Gipsydom</i> (Translation by Péter T. Zselensky).....	18
István Eörsi: <i>My Time with Witold Gombrowicz</i>	24
Attila Balogh: <i>Preface (Self-criticism Publication)</i>	27
Graphics by Magda Szécsi	
Pictures by Sándor Bátai	

A szerkesztőség munkatársai

Balogh Attila *főszerkesztő*
 Havas Gábor *főszerkesztő-helyettes*
 Baranyi Iлона *olvasószerkesztő*
 Prónai Csaba *szerkesztő*
 Tamás Amaryllis *szerkesztő*
 Györgydeák György *művészeti szerkesztő*
 Horváth Attila *tördelőszerkesztő*
 Enhoffer Mónika *szerkesztőségi titkár*

Főmunkatársak:

Eörsi István és Petri György
Lapunk első ösztöndíjasa: Endrődi Szabó Ernő

Cigányfúró kisebbség-szellemű művészeti és közérzeti folyóirat

Megjelenik: **kéthavonta**

Kiadja: a **Dunától a Gangeszig** Alapítvány

Felelős kiadó: **Révész Sándor elnök**

A szerkesztőség címe: 1055 Budapest, Bajcsy- Zsilinszky u. 72. II. em.

Telefon: 111-0034

A **Cigányfúró** megjelenését már csak a **SOROS Alapítvány**
 és a **Humanitás Civitatis Alapítvány** támogatja

ISSN 1218-3881

Nyomdai előkészítés: NICOSOFT BT.
 Nyomás: FRAGMENTUM KFT.

Oldalanként kettő forint

Műszaki leírás a cigányfűró használatához

Tágas, légkondicionált szaküzletekben hiába keresi ezt a plebejusszerszámot, a Black and Decker, Stihl ésjapán technika-szemfényvesztés patrícius gőggel úzi vissza vándorok zsebébe, ha fűrnivalója lenne itt a cigányfűrónak, akkor is.

A műveltek, a szembetegségig okosok, az önmegvalósításra hergelték ne keressék steril könyvtárak semmittevésében ezt a lapot, szédelegjenek csak ajókötésű, a gerinces folyóiratok magasságán.

Kufárok s farizeusok miatt hegyibeszéd-szándék a hegyessége, születési helye pedig Magyarország.

GYÖRGYDEÁK GYÖRGY *pecséttel*

*A kuratórium tagjai: Révész Sándor elnök, Durst György,
Jancsó Miklós, Neményi Mária, Soproni Ági.*